

## Муҳаммад ЗИЁ

# ГУЛ ВА ЗИЁ

Ҳикоялар

## ГУЛ ВА ЗИЁ

Масофалар Марғибдан Машрикқача, масофалар ер билан осмонча, масофалар муҳаббатдан нафратгача, масофалар қайғудан шодликқача, масофалар висолдан ҳижронгача, масофалар зимистондан зиёгача, масофалар хасдан гулгача, масофалар тутқунликдан эркгача, масофалар ҳаётдан мамотгача, масофалар... Масофалар ҳадсиз-худудсиз...

Масофалар миллион йиллик ёруғлик тезлигидан чорак сонияларгача...

Биз шунчалар яқинмизки, тасвирлашга сўз ожиз, биз шу қадар олисмизки, ўлчовларга мезон йўқ.

Масофалар... Бахтсизликдан бахтгача... Масофалар...

\*\*\*

Сониялар: бир, икки, уч, тўрт...

\*\*\*

Кенг, чиройли кўча, икки чети тўла баҳайбат чинорлар. Субҳидам бўлганлиги учун одамлар сийрақроқ эди. Бир-бирларини пайқагани аниқ, чунки бундан сал аввалроқ қалбларни алланечук ларзага келтирган бу ҳолат уларга жуда таниш эди. Бу улар... Зиё Гул томон, Гул Зиё томон борар...

Чинор ўзига хос виқор билан яшайди, мажнунтолларга ўхшаб бўлар бўлмасга қад букмайди. Чинорлардан бирининг кутилмаганда чамаси ўн беш аршин баландликдаги роса етилган бир барги

шабодада узилиб, туша бошлади. У худди патдай ҳавода сониялар билан ачомлашиб, ўйноқилаб аста-аста пастлаша борар... Барг уларнинг кўксига етганда ҳавода муаллақ туриб қолди. Уларни ўн дўймли ям-яшил барг ажратиб турар, бу икки вужуднинг ҳаётидаги энг яқин келган масофалари...

Ниҳоят кўзлар-кўзларга тушди.

\*\*\*

Сониялар: йигирма етти, йигирма саккиз, йигирма тўққиз, ўттиз...

\*\*\*

Ниҳоят кўзимиз кўзимизга тушди.

Майин ифорингиздан кўзлар тинади, бош айланади. Шунда сиз **“Бу дунёда адолат борми ўзи?”** дея сўроқландингиз. Нега, нима учун айнан шу саволни бердингиз? Ахир сизнинг бисотингизда: “Инсон бир кишини қаттиқ севса-ю, усиз қандай яшаш мумкин?”, ёки “Инсон севса-ю, ўртасидаги узок айрилиқ муҳаббатнинг сўнишига сабаб бўладими?”, йўкса, “Мангу севги-муҳаббат борми?” Ё “Севиш ва севилишни ибтидоси қаерда-ю, интиҳоси қаерда?” Ва ёки “Висол муҳаббатнинг яқуними? Ё ...Бошланиши” каби миллионлаб саволлар бўлса-да, сиз айнан **“Бу дунёда адолат борми ўзи?”** дея юзландингиз гўё бутун олам бизга қаршидек, гўё бу дунёда адолат йўқдек.

\* \* \*

Мен сизни дастлаб учратганимдаёқ ўртамизда қандайдир бир ришта борлигинию ва яна қандайдир кўз илғамас масофа борлигини дилимнинг туб-тубидан ҳис этганман. Бу нима эканлигини айни пайтда ўзим ҳам тушунмас, билмас, англамас эдим. Сиздаги шаршара каби сумбул сочлару қалдирғоч қанотидай қайрилма қошлар қайси элнинг қизида йўқ дейсиз ва ёки сиздаги оху кўзлару истарали, ойдек юз хоҳлаган бир миллатнинг моҳитобларида мавжуд эмасмиди? Ё сизнидек келишган қадди-қоматни ҳар қайси халқнинг хурлиқоларида учратиш мумкинмасмиди? Билганим, сизга кўнглим илиқлигию, сиз ҳам менга бефарқ эмаслигингизда эди.

Агарда ер юзидаги инсонлардан “Сиз қайси динга эътиқод қиласиз?” деб сўралса, уларнинг кўпчилиги, фалон динга эътиқод қилишини, Худони борлигига имон келтиришини айтсалар-да, бироқ

улар орасида аксарияти ўзлари танлаган диннинг илму аҳкомига амал қилмаган ҳолда ўша динга мансублигини даъво қилишарди. Ҳар ҳолда менга учраганларнинг кўпчилиги мана шунақалар эди. Яна бир гуруҳи борки, улар Худони борлигини ҳам тан олишмайди. Нақадар қўрқинчли ҳол бу.

Сиз улардан, яҳудий отангиздан фарқли ўлароқ ҳеч қайси динга эътиқод қилмаслигингизни айтсангиз-да, бироқ “Яратгувчи, Худо бор” дегувчи эдингиз. Ва айнан шу нарса, назаримда, сизни бошқалардан ажратиб турган, мени хамиша хайратга солиб келган бўлса, нежаб. Ҳар қандай элат, миллат, халқларнинг сиз каби гўзаллари орасида худди сиздек дунёқарашга эга бўлганлари бордир, эҳтимол, аммо мен уларни учратмагандирман. Шунинг учун ҳам мен сиздан бошқани демагандирман...

Мен эътиқод қиладиган динда эркаклар аёлларга бош бўлиши, аёлларни Одам Атонинг чап қовурғасидан яралганлиги ва яна аёллар ожиза экани ҳақида айтилади. Қолаверса, сиздан уч-тўрт баҳорни кўпроқ кўрганлигимданми, балки сиз мендан аввалроқ саволга тутинганингизданми? Нима бўлганда ҳам мен сизни саволингизга жавоб беришга мажбурман.

Энг аввало, адолат бу – ҳақиқат демакдир. Одатда биз қалам, дафтар, китобни кўраимиз ва қўл билан ушлаймиз. Бу тилшуносликда “аниқ отлар” дейилади. Шунингдек, қалб, муҳаббат, ҳақиқатни кўзи билан кўриб, қўл билан ушлаб бўлмаса-да ҳис этамиз. Улар “мавҳум отлар” дейилади. Бу дегани, ҳақиқат мавҳум нарса дегани эмас, азизам. «Ҳақиқат – эгилади, букилади аммо синмайди» деган нақл бор. Бу ҳам тўғри албатта, бироқ ҳақиқат майда-майда бўлиб парчаланаяди. Чунки бу дунёнинг ўзи майда-майда зарра, электронлар, протонлар, унданда майдароқ заррачалардан ташкил топганидан кейин... Ҳақиқат ҳам майда-майда заррачаларга айланиб сочилиб кетиш-ю ва яна йиғилиб бир кучга айланишига қандай шубҳа қилиш мумкин.

Ҳақиқат худди Атом бомбаси портлаганда ажралиб чиқадиган кўз илғамас нурларга ўхшайди. Унинг тезлиги ёруғлик тезлигига тенг бўлиб, йўлида учраган нарсани, ҳатто қалинлиги ўн метр бўлган бетонни ҳам бемалол тешиб ўтади. Унинг зарб тўлқини йўлида

учраган барча нарсаларни эритиб, куйдириб, ёндириб юборади. У шу қадар кучлики, бутун инсониятни бир зумда жунбушга келтириши, шикастлаши, адои тамом қилиши мумкин. Бироқ тиббиётда ўша нурлар махсус технологиялар ёрдамида инсон соғлиғини тиклашда қўлланилади. Бунга нима дейсиз, азизам. Бу Яратганинг мўъжизаси эмасмикин? Бу худди сўзга ўхшайди-я, инсонни бир сўз билан бўлдириш ё тирилтириш мумкин дегандай.

Уни англашнинг бирдан–бир йўли оддийгина қора қаламни биласизми? Ичида графит моддаси бўлади. Биргина оддий қора қалам ўша қалинги ўн мерт бўлган бетонни ҳам бемалол тешиб ўтадиган, қўзга кўринмас ўша нурларни ўзига ютиб, сингдириб тўхтатолади. Сизга айтмоқчи бўлганим, энг муҳимларидан бири ўша қора қаламда ёзиш, ёзганда ҳам сариқ, қизил ва бошқа рангли қоғозларга эмас, айнан оппоқ қоғозга ёзилгандагина аниқ ва тиниқ акс этиши ва улар йиғилиб-йиғилиб бутун бошли бир китобга айланиши мумкинлигида. Бунинг учун албатта вақт керак бўлади. Ҳа, азизам, вақт керак бўлади. Асрлару йиллар, ойлару кунлар керак бўлса, уни рўёбга чиқиши, бутун бўй-басти билан намоён бўлиши учун ҳатто сонияларини ҳам кутиш керак бўлади. Шунинг учун ҳам “Вақт энг олий ҳакам” деб бежиз айтишмаган.

\* \* \*

Сониялар: ўттиз уч...

\* \* \*

Ўйларимни жамлашга улгурмасдан яна сиз “*Нега унда биз...?*” дея сўроқландингиз, дарҳақиқат дунёда муҳаббат ва ҳақиқат бўлса нега унда биз сарсон ва саргардонмиз? Сиз ҳақсиз “*Нега унда биз...*”

Менимча, у вақтларда жуда ёш ва ғўр эдим. Аммо сизга бўлган муҳаббатим ўша пайтлардагидек ҳозир ҳам шаффофдек тиниқ. Тўғриси, Лондонга ўқишга бориш, у ерда сизни учратиш ва бир гуруҳда таҳсил олиш етти ухлаб тушимга кирмаган эди.

Илк бор учрашганимиздаёқ қандайдир ришта борлигини-ю, яна қандайдир тўсиқ борлигини ҳар иккимиз ҳис этган бўлсак, не ажаб.

Сизнинг қаршингизда ўзимни алланечук бошқача, гўё сиз бир маъбудая мен унга сиғинаётган ибодатгўйга ўхшардим. Буни моддий тафовут деб ўйлардим ва ана шу кемтик тўлдирилса бас, ҳаммаси жойига тушиб кетади деб ҳисоблардим. Бундан ташқари университетдаги тадбирлардан бирига дунёни манаман деган “Магнат” кишиларидан бири келди: қимматбаҳо либосда, баланд бўйли, сочлари силлиқ таралган, бургутдай ўткир нигоҳи ҳамиша кулимсираб туради. Тадбирдан сўнг ҳамма ўқитувчилар, талабалар у билан кўришишга, суратга тушишга ошиқишарди. Аммо тансоқчилар ва ёрдамчиларидан бир амаллаб ўтганларидан кейин ҳам уни қандайдир сирли салобати олдида эсанкираб қолишарди. Мен-ку ўша одам отангиз эканлигини билгач, оёқ-қўлим қалтираб фақат олисдангина кузатдим, холос.

Шундан кейин масофалар яна ҳам узайгандай бўлса-да, туну-кун сиз ҳақингизда ўйлайверганимдан тушларимда ҳам сизни кўра бошладим. Бир кун қарасам хонамда ейишга ҳеч вақо йўқ, чўнтакда бир цент ҳам қолмапти. Яёв ўқишга бордим.

Эсланг: сиз менга “Бу менинг бисотимдаги энг яхши китобларимдан бири, албатта ўқиб чиқинг”, дея уни қўлимга тутказгандингиз. Минатдорчилик билдириб қабул қилдим. Хонамга бориб варақлай бошладим, ичидан беш юз фунт стерлинг чиқди. Ўшанда танг аҳволим ҳақида бировга чурқ этмаган бўлсам-да, сиз буни сезгандингиз. Бу ҳол тушларингизда аён бўлган бўлса, нежаб. Анча вақтлардан сўнг бисотимдаги энг яхши китобларимдан бири билан сизни омонатингизни қайтаришга базўр эришдим.

Шу тариқа ҳаёт давом этаётган бир пайтда на ейишимда, на ичишимда, на уйқумда ҳаловат бор эди. Дарсга кеч қолиб кирдим, ўшанда сиз биринчи марта оғиз очмай, бироқ ўша майин овозингизда “Хайрият-эй, бормисиз?” дедингиз, буни аниқ эшитдим. Ва мен ҳам беихтиёр “Борингизга шукур”, дедим баралла овозда оғиз жуфтламай. Шу кунни туғилган кунингизга таклиф қилдингиз, боролмадим. Мени бу ғайритабий мулоқотдан эсим оғиб қолганди. Бир ҳафтача ҳолсизланиб ётиб қолдим. Биздаги бу ўзига хослик, ўзгариш сабабларини излаб руҳшуносларга, шифокорларга мурожаат қила бошладим. Тайинли бирон жавоб ололмаганим етмагандай улар бир

даллига қарагандай разм солиши алам қиларди. Бир оз ўзимга келгач “Ҳечдан кўра кеч” деганларидай туғилган кун совғасини берар чоғимда, ёдингизда бўлса, биздаги рўй берган бу ўзгаришлар ҳақида бировга индамай туришингизни илтимос қилгандим. Токи ўзимиз бирон бир тўхтамак келмагунча...

\* \* \*

Авваллари сиз ҳақингизда туну кун ўйлардим. Энди эса ўртамизда юз бераётган ғайритабиий ўша ҳодиса, маълум масофада мулоқотга киришимизу узоклашгач узилиши, яна ҳам қизикроғи, бу нега айнан бизни ўртамизда рўй бериши. Биздан бошқа қанчадан-қанча севишганлар, кўнгли яқинлар бўлса-да, бу ҳодиса айнан бизда рўй берди. Бунинг сабаби нима? Оқибати нима бўлади? Бу қанчалик фойдалию қанчалик хавфли? Бу қандай куч ўзи? Бу бахтми? Ё бахтсизлик... сингари минглаб саволларга жавоб излаш мақсадида дин, фалсафа, фалакиёт, кимё, тарих каби бир қанча фанларни ўрганишга киришдим. Бу фанларни ўзлаштириш учун бир қанча тилларни ўрганишга тўғри келди, рўй бераётган ҳодисани билиш учун оламни, энг аввало ўзни англаш кераклигини тушуниб етдим. Болалигимдан шундайман, бир нарсага қизикдимми, унинг моҳиятига етмагунча тўхтамайман. Ўзим билан ўзим андармон бўлиб юрган кезларимда отангиз мени хузурига чорлади. Офисига бордим. Каттакон хона жуда дид билан безатилган, эътиборимни тортгани – ўнг томонда одам бўй келадиган улкан глобус, чапдаги шкафлар китоблар билан тўлдирилгани, ҳашаматидан одам зоти хуркади. Аммо бу сафар ҳеч қандай сирли савлатини сезмадим, жуда хушмуомала одам экан. Сухбатлашиб ўтириб, унинг бир қанча шартларига кўнсам, қизини, яъни сизни менга бериши айтди. Шулардан биринчиси – унинг динини қабул қилишим, кейин қўл остида ишлашим, унга қўшилиб яна олам-олам дунё орттиришга қаратилган бир қанча лойҳалар эди.

Бир пайтлар мени ваҳимага солган бу инсон шу қадар ожиз кўриниши билан бирга гаплари ҳам негадир жуда эриш туюлди. Икки

Ўт орасида қолдим. Қандайдир бир куч ичкими, ташқими, билолмадим. Қисқаси таклифларини қабул қилолмадим. Ҳаётдаги энг катта орзуларимдан бири сизга уйланиш бўлса-да, тўғрими, йўқми билмадим. Сизга бу тарзда етишишни хоҳламадим. Айни пайтда мени қизиқтираётган, излаётган энг муҳим нарса ўртамизда рўй бераётган ҳодиса моҳиятини англаш, билиш зарурати эди. Шундан сўнггина қолган масалаларга ойдинлик киритиш мумкиндек, акс ҳолда “қош қўяман деб кўз чиқариб қўйиш”, бир ноўрин хатти-ҳаракат билан сизни бахтсиз қилиб қўйишим ҳам ҳеч гап эмасдек туюлди. Бу вақтларга келиб аллақачон ўқишни ташлаб юборган эдим. Аксига олиб дардга – теританосил касалигига чалиндим, турли шифокорлар-у шу касаллик бўйича мутахассислар билан ҳам гаплашдим. Бир-бирига қарама-қарши фикрлару ташхислардан чарчадим. Уларнинг жавобидаги ягона умумийлик дард ёш ўтган сайин зўрайиши, бутун вужудни қоплаб бориши эди. Соғлиғим билан боғлиқ муаммоларни бир четга йиғиштириб, тадиқотларга, изланишларга берилдим. Натижада “**Мақсаднинг моҳият маркази**”, “**Масофаларда вақтнинг парчаланиши**”, “**Вақтда масофаларнинг парчаланиши**” каби ўз қарашларим билан боғлиқ бир қатор илмий-оммабоп мақолаларим матбуотда эълон қилинди ва жуда катта шов-шувга сабаб бўлди. Шунингдек, “Sky Sent Media Group” компанияси назарига тушиб, мен билан узоқ йиллик ҳамкорлик шартномаси тузилди.

Бундан буён иқтисодий масалалар ҳақида ўйламаслигим, дунёни исталган ерига боришим, ўрганишим мумкин бўлган, олам эшиклари мен учун ланг очилган бир вақтда онамнинг бетоблиги ҳақида хабар келди.

Онам ёлғиз яшагани учун кўшни қиз тез-тез хабар олиб туриши ҳақида менга хатларида кўп бора ёзган эдилар. Онамнинг ёнига борганимда ўша дастёр қизга уйлансам, ўзини “**Бу дунёдаги энг бахтли инсон**” деб ҳисоблашини айтдилар. Яна икки ўт орасида қолдим, назаримда, бу дунёда бахтли бўлиш учун онадан ҳақлироқ бирон зот йўқ эди. Мен ўша кучга, ичкими, ташқими, билмадим, биринчи бор қарши бориб, тўйга розилик бердим. Бу вақтга келиб, сизни аллақачон турмушга узатишгани, фарзандли ҳам

бўлганлигингиз тушларимда аён бўлиб борарди. Никоҳдан сўнг асал оий Венецияда ўтди, анча вақт ўша ерда қолиб, изланишларимни давом эттирдим. Кунларнинг бирида мени компания бошқарув раиси йўқлабди. Бордим. Амазонка чангалзорларида янги қабила топилганини, уни ўрганиш учун махсус экспедиция гуруҳи тузилганини, агар хоҳласам мени ҳам рўйхатга киритишини айтди. Таклифни бажонидил қабул қилдим. Рафиқамни онамнинг ёнига юбориб, ўзим экспедиция билан жўнадим.

Минг бир азоб билан янги қабилага етиб борганимизда рафиқамдан онамнинг аҳволи оғирлашгани ва тез етиб боришим ҳақида хабар келди. Бир кунда бутун дунёни айланиб чикса бўладиган шу замонда бир ҳафта деганда уйга зўрға етиб бордим. Ўшанда юрагимни туб-тубидан эзилиб йиғлагандим. Онамни сўнгги манзилга кузата олмаганимдан, маросимларида қатнаша олмаганимдан эмас, балки сиз **“Бу дунёдаги энг бахтли инсон бўла олдингизми?”** деб сўраб улгура олмаганимдан афсусланиб ўкингандим. Ана шу қарахликдан қалғиш учун ҳам яна дунё кеза бошладим, турли жойларда кўплаб халқлар, миллат ва элатларни келиб чиқиши, дини, тили, урф-одати, маънавияти ва қадриятлари билан боғлиқ масалаларни ўргандим улар ҳақида мақолалар ёздим. Энг муҳими, шу вақтлар оралиғида **“Фалакиёт ва инсоният”**, **“Тана ва руҳнинг туташ нуқтаси”** каби рисоаларим чоп этилиши менга муваффақият-у, компанияга жудда катта даромад олиб келди.

Ҳозирда шунча йиллик изланишлар, тадқиқотларимни жамлаб, **“Меъёрий нуқта қонунияти”** номли асарим устида ишляпман. Бу асар инсоният дунёга келиб, фақат бир нарсани – бахтни излаб яшаши ҳақида. Яъни, инсоният ҳаёт кечирар экан, ҳамиша ўзидан қоникмаслик хиссини, қалбида қандайдир кемтикликни сезиб яшайди. Баъзи инсонлар буни бойлик билан боғлашади, яъни бойлик бўлса бас, ўзиларини бахтли ҳисоблашади. Баъзилар ота-онаси эрта вафот этгани билан, баъзилар тирноққа зорлиги билан, яна баъзилар севикли ёрига етиша олмагани билан боғлашади. Бойлик, қариндош-уруғ, дўсту-ёр, обрў-эътибор тўқис кишилар ҳам ёлғизликни ҳис этиб яшаши сир эмас. Инсон қалбининг бир четида ҳамиша бўшлиқ борлиги сезилиб туради. Айнан шу нарса уни бахтли эмаслигидан



далолат беради. Баъзилар “Мен бир вақтлар бахтли эдим” дейишади. Бу унинг ҳозирги ҳаётига нисбатан аввалги ҳаёти яхшироқ эканлигидан бошқа нарса эмас. Унинг энг катта хатоси ўзи айтмоқчи “бахтли вақти”даги мавжуд кемтикликни эслай олмаслигида, холос.

Аслида инсон дунёга келиб бахтли бўлиши учун на бойлик, на обрў-эътибор, на қариндош-уруғ керак бўлади. Тадқиқотларим натижасида яратилган назария шундан иборатки, онг ва қалб йўналиш траекториясининг меъёрий нуқтада бирлаштира олингандагина инсон ўзини ва бутун оламни англайди. Инсон ўз қобиғида чиқади. Ва ғайритабиий имкониятларга эришади. Шундан сўнггина ҳаёт, тўлақонли бахт ва бахтсизлик ҳақида мушоҳада қилиши мумкин бўлади. Унгача инсоният ўз ёғида ўзи қоврилиб юраверади. “Меъёрий нуқта қонунияти” худди Ньютоннинг “Бутун олам тортиши қонуни”га ўхшаб барчага баробар даҳл қилади. Бу ўз-ўзидан дунёга келган ҳар бир инсон бахтли бўлишга ҳақли деган фаразни келтириб чиқаради.

Мен ишлаб чиққан “Меъёрий нуқта қонунияти” назарияси бўйича унга эришиш йўллари ва ҳаётга тадбиқ этиш бўйича ечимини кутаётган айрим масалаларга ойдинлик киритиш учун ҳам тадқиқотларимни давом этиришим зарур.

Ҳаёт эса мени ҳайратга солишда давом этмоқда. Бундан ўн беш йиллар аввал учраган теританосил касаллигидан шу йил бутунлай халос бўлдим. Вақт, умр ўтиши билан дард кучайишини айтган шифокорларга учрадим. Улар текширишлардан сўнг ҳайрон қолишди ва қандай қилиб даволанганим билан қизиқишди. Мен уларга йиллар давомида дард ҳақида умуман ўйламай, фақат илм билан машғул бўлганимни айтдим. Аммо бунга ишонишмади. Шунча йиллар давомида қаерларда бўлганимни, нималар истеъмол қилганим ҳақида суриштириб, буни инсонлар соғлиғини тиклашдаги аҳамиятини тушунтиришди. Мен вақтим зиклигини инсоният учун бундан-да муҳимроқ ишлар билан бандлигимни айтдим. Улар ҳол-жонимга қўймай ҳамкорлик қилиш учун ҳатто босим ҳам ўтказа бошлашди. Фақат компаниянинг аралашувидан кейингина мени тинч қўйишди.

“Бир йигит қирқ йилда дунёга келади” дейишади. Мен шу йил роппа-роса қирққа тўлдим. Эҳтимол, шу йил бу сирли олам ўз

тилсимларини менга очар, ўшанда сизга яна ҳам жўялироқ жавоб айтарман.

Мен жуда кўп тинч-осуда мамлакатларда бўлдим. Энди тақдир тақозоси билан жангу-жадал авжига чиққан юртларга боришга тўғри келяпти. Ҳақиқатдан ҳам ҳаёт тасодифларга тўла экан. Мен бу ўлкага бор-йўғи бир-неча соатларга тўхтаб ўтиш учунгина келгандим. Сиз эса халқаро кўргазмага ташриф буюрган экансиз. Шу тобда сизу мени учраштирган тасодифни...

Азизам, мени аэропортга кечикаётганлигим сабабли маъзур тутасиз, кейинги сафар дунёнинг қайси бир четида учрашиб қоламиз, билмайман. Аммо бир нарсани аниқ биламанки, ўшанда фақат мен савол бераман-у, сиз жавоб кидирасиз.

Кўзлардан ёш қалқиди. Беихтиёр бир вақтлар ўқиган сатрлар ёдга тушди.

*Аста чайқалади осмон денгизи,  
Юлдузлар кўзимга кетмоқда сачраб.  
Ҳар бир нафасимда нафасинг сезиб,  
Кўзимда кўзингни қололсам асраб.*

*Топдим, сенга бўлган чин ишқим голиб,  
Билдим, билдирмасдан кузатётган ким.  
Энди юрагимга жойлашиб олиб,  
Кўзларимдан қараб тур, Тангрим.  
Кўзларимдан қараб тур Тангрим!<sup>1</sup>*

\* \* \*

Сониялар: ўттиз етти...

\* \* \*

Бу – Гул ва Зиёнинг сўнгги учрашуви эди.

Улар Худонинг етти кунда яратган дунёсида, етти қават осмон остида эдилар. Уларнинг юракларидан таралаётган инфирақизил нурлар ям-яшил барғни жигарранг ҳолга келтирди. Шабода уни

---

<sup>1</sup> Меҳриноз Аббосова шеъри

эркалаб ерга юмалатди. У етти сония аввал ям-яшил эди, энди ҳазонга айланиб оёқлар остида майдаланиб, бу дунёдаги ўз вазифасини аъло даржада адо этди.

## ЙЎЛ

*Ҳақиқий йўл юқорида эмас, аксинча шундоққина ер устига тортилган дордан ўтади. Бу йўл одимлашга эмас, балки ҳамиша қоқилиш учун мўлжалланганга ўхшайди.*

### Франц КАФКА

Кечаси билан ёғиб чиққан ёмғир бомдодга бориб тинди. Ҳаво бирам ширинки, ҳатто бироз иситмалаб турган бўлсам-да ҳис қилдим. Бетоблигимдан ланж бўлиб, ишхонага ҳам кеч қолиб бордим. Ҳамиша чошгоҳда келадиган бошлиғим каллаи саҳарлаб келибди, аксига олиб мени йўқлаганига ўлайми? Ҳаммаси расво бўлди. Кўза кундамас, кунда сингани шу бўлса керак-да. Нима бўлса бўлди. Таваккал қилиб раҳбарнинг хонасига кирдим. Ҳартугул кайфияти яхши экан, индамади. Тўғридан-тўғри мақсадга кўчди. Бир идорага шошилинич ҳужжатни етказиш зарурлигини айтди, жўнадим.

Айтилган манзилга бордим. Қора ойна қопланган баланд бинонинг атрофи арча ва панжара билан ўралган. Дарвоза ёнидаги милиция ходими. Ҳужатимни сўради у гувоҳномамга узоқ термулдида, амал қилиш муддати ўтиб кетганлигини айтди. Ишонмадим, ўзим ҳам зехн солиб қарадим. У ҳақ эди. Шунда мен Фалончи Писмадончиевнинг олдига муҳим топшириқ билан келганимни тушунтирдим. У пинагини ҳам бузмай тураверди. Нима қилишимни билмай, наилож ялинишга ўтдим.

– Ўртоқ камандир, шуни ташлайману чиқаман, – дедим кўлимдаги файлни кўрсатиб.

- Иложи йўқ, – деди қатъий оҳангда.
- Унда бу файлни ўзингиз олиб қолинг, – дедим жаҳл билан.
- Мумкин эмас, – деди кўзларини лўқ қилиб.
- Нима қилиш керак бўлмаса, – дедим асабийлашиб.
- Паспорт борми?
- Нима, – дедим энсам қотиб. У энсам қотганини кўриб баттар ғазаблана бошлади:

– Нима, нима, паспорт режимини билмайсанми? Доим паспорт ёнингда бўлиши керак, – деди жиғибийрони чиқиб.

Мен ростан ҳам паспорт режими ҳақида билмасдим. У билан тортишишдан фойда йўқ деган фикрга келдим. Уйга кўнғирок қилдим, хайрият, укам ҳали кетмаган экан, унга паспортимни олиб келишни тайинладим ва бир четга ўтиб кутиб турдим. Яна иситмам кўтарилди шекилли, ҳолсизланиб, пешонамда тер пайдо бўлди. Шунда пешонамни темир панжарага беихтиёр текказдим. У шу қадар муздек эдики, баданимдаги бор ҳароратни суғуриб олгандай бўлди, ўзимни анча енгил ҳис қилдим. Гўё уни шифобахш хусусияти бордай, тавба. Панжарага разм солдим, у жуда бежирим ишланган. Баландлиги ҳам икки-уч метр келади. Найзасимон учлари қуёш нурида ялтирайди...

Дарвозага яқинлашдим. Бир киши одми кийимда келиб, қизил жилдли гувоҳномасин кўрсатди. Милиция ходими дарҳол чаккасига қўл босди. Уни ортидан кузатиб турар эканман, бир оёғини чап томонга қийшайтириб босаётганини пайқадим.

Машина сигнали эшитилди, ўгирилиб қарасам, укам таксида келибди. Постдаги ходим хуштагини чалиб, “Бу ерда машина тўхташи мумкин эмас” дегандай ишора қиларди. Мен паспортимни олдим-да, укамга “кейин телефонлашамиз” дедим. Машина жўнаб кетди.

Ходим паспортимни текшириб бўлиб, қайтариб бераётганда ёмғирдан қолган кўлмакка “шап” этиб тушиб кетди. Иккаламиз ҳам бараварига “Ие...” деб паспортга ёпишдик. Ҳужжатимни қўлга олиб сал сергитиб сумкамга солдим. Постдаги ходим ҳам хижолат бўлди шекилли, “Бўлди бораверинг” деди.

Бинога кирганимда яна бир формали ва икки фуқаро кийимидаги навбатчиларга дуч келдим. Мен Фалончи Писмадончиевга ҳужжат олиб келганимни такрорладим. Фуқаро кийимидаги навбатчининг ранги бир оқариб, “Бир даққиқа” деди-да, чакқон рақам тера бошлади. Бир оздан кейин зинадан чиройли, “бир қошиқ сув билан ютиб юборса бўладиган” қиз тушиб келди-да, кесатик оҳангида “Бунча кеч қолдингиз” деди ўқрайиб файлни олар экан. Кейин навбатчиларга қараб, “Қалайсизлар, йигитлар” деди минг бир ноз-карашма билан.

“Ҳойнаҳой бу котиба бўлса керак” деб ўйладим. Шу даҳмазадан қутулганимга шукур қилиб кўчага отилдим.

\* \* \*

Топшириқ бажарилди, бугун ишга қайтиб бормасам ҳам бўлади. Кўлмаклардан ҳатлаб борар эканман, анави фуқоро кийимидаги орган ходимини негадир оёғини чап ташлаб босаётганини эсладим. Ва беихтиёр бундан анча олдинги бир воқеа ёдимга тушди. Ўшанда оғайнимнинг тўйидан жуда кеч қайтаётгандим. Ёмғирдан паналаш учун бошимни курткамни ичига тортиб олгандим. Бекатгача яна икки юз метрлар юришим керак. Бу вақтда автобуслар қатнамайди, мақсад ёмғирдан панада машина тўхтатиш. Ивиб борар эканман, ҳар эҳтимолга қарши чап қўлим билан машина тўхтатиш ишорасини кўрсатиб борар эдим. Машина тўхтади. Манзилни ва нархни айтгандим, “Бунча даром бермасанг, озроқ қўш” деди ҳайдовчи. Рози бўлмадим. Бошқа машина тўхтади. Унга ҳам шу нархни айтдим. У ўйланиб турди-да, ниҳоят рози бўлди. Ҳайдовчи эллик ёшларда, ёнидаги қирқлардан ошган аёл билан чақчақлашиб борарди. Ҳайдовчи ойнадан менга кўз ташлаб:

– Шунча узоқ йўлга бунча оз пул беряпсиз? – деди кулимсираб.

– Ўзи битта йўл бўлса, хоҳлайсизми-йўқми, шу йўлдан юрасиз, тўғрими? – дедим сўқирни кўзига ҳақиқатни кўрсатиб қўйган донодай гердайиб.

– Тўғрику-я, лекин сиз айтган манзилга етмасдан чапга қайрилиб кетишимиз керак эди, – деди ҳайдовчи, унинг гап оҳангидан “устига озроқ қўшсангиз бўларди” деган маъно сезилиб турарди.

– Қадам ташлашингиз жуда кулгили экан, ёмғирда ивимасин деб оволдик, – деб гапга аралашди ёнидаги сатанг аёл вазиятга аниқлик киритмоқчи бўлиб.

Мен уларни келишилган нарх устига яна қўштириш учун атайин шундай қилишяпти, деб парво ҳам қилмадим. Гапидан эр-хотинга ўхашмасди, муносабатлари жуда илиқ. Жазмани бўлса керак, аёллар ёмғирда сайр қилишни хуш кўришади, хойнаҳой сайрга олиб чиққан”, дея хаёлимдан ўтказдим. Манзилга етиб келдим, ўша арзимас пулни бериб тушиб кетдим. Кўчанинг у юзига ўтар эканман, улар ҳақиқатдан ҳам орқага қайрилаётгани кўриб, ичим зил кетди. Нега уларга ишонмадим...

Ўша воқеани эслар эканман, аёлнинг “Қадам ташлашингиз жуда кулгили экан” деган сўзларидан мен ҳам оёғимни чапга оғдириб босаётганлигимни фаҳмладим. Нега ўшанда уларнинг гапига эътибор бермадим. Ҳайронман...

Кўпинча инсон хулқидаги қусурларни сезганимизда дарров ота-онаси тарбия бермаганлигида айблаймиз. Муҳит-чи, унинг таъсири-чи? Ҳаётнинг ўйдим-чўқур йўллари-чи, боринги, минг битта сабабни кўрсатиш мумкин. Ҳар тонг уйдан чиқишдан аввал ойнага бир қараб, қоматимиз, юзимиз, сочларимизни тартибга солиб, пўрим бўлиб кўчага отланамиз, кейин... Кейин билганимизни қилиб юраверамиз. Менимча, йўлларнинг четига катта-катта тошойналар қўйилиши керак. Токи ҳар бир инсон жамиятда ўз юриш-туришидаги камчиликларни ўзи сезсин, билсин, тузатсин. Инсонларга имкон берилсин... Ўйлаб кўрсам, аввалари ҳамиша маънавий етук бўлишга ҳаракат қилган, интилган эканман, энди бўлса унга яна бир мақсад қўшилгандек бўлди.

Шулар ҳақида ҳаёл суриб, кун бўйи ишга бормасдан тўғри йўлдан шошмасдан яёв юрдим. Қаддим ростлангандай, хатто нафас олиш ҳам енгиллашгандай, бу ўзимга ҳам маъқул тушди. Тўғри қадам ташлаш, тўғри юриш, умуман удаласа бўлади. Фақат доим диққатни жамлаш талаб қилинаркан, ҳар ҳолда ўттиз йилдан ортиқ шу тарзда ҳаёт кечириб, тана ҳам шунга кўникиб қолган бўлса, бу ёғига яна қанча вақт керак. Билолмадим...

\* \* \*

Инсон зоти яшаган сари яшагиси келаверади дейишарди. Мен эса борган сари ҳаётдан бешиб боряпман. Тўғри қадам босишга аҳд қилганимга ҳам анча бўлди, аммо натижа кўнгилдагидек эмас. Дастлаб бу жуда осон, оддий машғулотга ўхшарди, энди эса борган сари мураккаблашиб бораётгандек...

Мен барини бирма-бир мушоҳада қилиб чиқдим, хотиржам, шошмасдан қадам ташлаганимда тўғри одимлаётганимни, шошган пайтларимда эса яна ўша чапга оғиб қадам босаётганлигимни англадим. Йўл четидаги ям-яшил майсазорлардан одамлар юриб ўтавериш сўқмоқ солиб қўйганлигига кўзим тушади. Ва беихтиёр

сўқмоқлар ҳақида хаёлланаман. Сўқмоқларнинг тарихи йўлларни кига қараганда қадимийроқ эканига шубҳа йўқ. Мана тарих.

Соҳибқирон бобомиз замонида бирор иншоот барпо этилса, бинога олиб борадиган йўлни солдирмай турар эканлар. Халқ ўзига қулай жойлардан юриб сўқмоқ очар, сўнгра ана шу сўқмоқларни кенгайтириб йўлга айлантиргизар эканлар. Нақадар олижаноблик, инсонпарварлик, халқпарварлик...

Катта шаҳарларда йўллар ҳам, сўқмоқлар ҳам бисёр. Йўловчилар учун ер остида, устида ҳам йўллар бўлишига қарамай, яна йўл четидаги майсазорни билиб-билмасликка олиб депсаб, темир тўсиқдан ошиб ўтаман, чунки мен жуда шошаман. Хўш, нега шошяпман? Нимага? Қаерга? Қачонгача?...

\* \* \*

Бир кун оқшом пайтида ишдан қайтаётганимда, рўпарамиздаги кўп қаватли уйда яшовчи Бекзод ака “Jeep” машинасида келиб қолди. Болалар қий-чув қилишиб уни ўраб олишди. Унинг Ақобир исмли фарзанди билан менинг ўғлим ўртоқ. Бекзод ака ҳамма болаларни машинасига жойлаб, айлантиришга олиб кетди. Бироздан сўнг ўғлим уйга кириб оғзидан бол томиб “Бекзод тоғам машинасида айлантирдилар” дея мақтанди. Кейин эса “Сиз қачон машина оласиз?” деб сўраб қолди. Хотиним “кўрдингизми?” дегандай бош ирғаб ишора қилди. Шунда ўғлим менга эмас, борган сари Бекзод акага кўпроқ меҳр кўяётганини сезсам-да, бу ҳали бола, кўп нарсани билмайди, катта бўлса тушуниб олар, деб ўзимни ўзим базўр юпатдим. Ўғлимни ҳар куни боғчага олиб бораётганимда йўл-йўлакай ҳатто менга нотаниш машиналарнинг маркасини айтиб кетади. Бу ҳам ўша Ақобирларнинг таъсири бўлса керак.

Оҳ, менинг ширин, асал ўғлима, қаро кўзима, қароғима. Оҳ, менинг жоним болама, зурриётима, тили бийрон болама, ўзи дарё болама. Ўйлари ўткир ўғлима, эслари йўқ болама...

\* \* \*

Унинг қош-кўзи қоп-қораю, юзлари оппоқ, шу қадар гўзал ва дилбар эдики, илк бор кўрганимдаёқ юрагим алланечук ҳапқириб кетган, севиб қолган эдим. У вақтлар икковимиз ҳам олийгоҳнинг



биринчи босқич талабаси эдик. Ўшанда, рости, “Бу танноз ҳеч қачон менга турмушга чиқмаса керак” деб ўйлаганман. Ва “Агарда шу қизга уйлансам, уни ҳеч қачон хафа қилмайман” деб ўзимга ўзим ваъда берганман. Лекин буни ҳали-ҳануз ўзига айтмаганман. Тақдир экан, шунча йигитлар орасидан у айнан менга турмушга чиқди. Уни хафа қилмаслик ҳақида ўйлайман-у қани иложи бўлса. “Турмуш” деб бекорга айтилмаган, “мушт”и бор унинг. Илгарлари кулганида кўзлари ҳам қўшилиб кулар, қандайдир беғубор, алламболо хурлиқо эди. Энди-чи, табассумида, муомаласида киноя, зарда бордек, сабаблар ҳам бисёр. Уни ўзидай оппоқ орзулари бор. Кўп қаватли уйларда яшаш ёқмайди, мўъжазгина бўлса ҳам ҳовли бўлсин дейди. Мен “Одам алайҳисалом етти юз йил умр кўрганмиш, шу кўз очиб юмгунча қисқа бу умрга арзимайди деб, уй ҳам солмасдан чайлада яшаган эмиш” дейман, у бўлса, “миш-мишдан эмас, кишмишдан гапиринг” дейди. Томоғим ҳиппа бўғилиб, ичаётган чойим ўтмай қолади. Аммо кунлар, ойлар, йиллар ўтаверади... Орзулар – армонга, жонгинам – жодугарга, ёрим – аждоҳога айланади. Кейин... Кейин нима ҳам дейиш мумкин...

\* \* \*

Яхшиям онам бор. Меҳрибоним онам. Инсонни ҳеч ким тушунмаса ҳам она тушунади дейишади. Менинг офтоб онам, сочлари оппоқ онама, онам. Туғилган кунимни ўзим, аёлим унутган бўлсак ҳам, ҳеч ёдидан чиқармайдиган, болалигимда ёғли кулча, катта бўлгач эса патир қилиб йўқлайдиган соддадил онама, онам. Афғондан қайтмаган акама, акама... Армона... Азоба... Онама... Онамга акамдан ёдгор қолган асаба, асаба... Акамнинг дардида куйиб кул бўлган онама, онам. Меҳрлари бир дунё-ю, жаҳллари бир дунё онам, асаблари таранг онам.

Онамиз ўтган якшанба барчамизни кенжа укамизнинг тўй маслаҳатига чақирдилар. Бордим. Яна ўша эски гап, униси бу қизга, буниси бошқасига совчиликка бориш ҳақидаги чегараси йўқ гаплар. Ҳаммаси жонга тегди, охири:

– Сизга нима, яшайдиган у, айтган қизини олиб беринг, томом-вассалом, – дедим жаҳлим чиқиб онамга.

– Сен нимани ҳам билардинг? Битта “Картива”ни гижинглатиб қўйгин, – деб қўлларини дарвозахонага ишора қиларкан, – ана ундан кейин кимникига совчи бўлиб боришни ўзим яхши биламан, – деди асабийлашиб онам.

Мени аввалига гап нима ҳақида кетаётганини тушунмадим, кейин сал илғагандек бўлдим, кейин, кейин... Адойи тамом бўлдим...

Оҳ, онама... Онам...

\* \* \*

Ўша куни тонггача мижжа қоқмай унсиз йиғлаб чиқдим. Поччам Москвада ишлаб опамга пул жўнатиб, участка кўтаришяпти. Сахарлаб опамникига бориб, айтадиганимни айтдим. Опам телефонда поччам билан мени гаплаштирди, жуда зўри бўлмаса ҳам бундайроқ машина олмоқчилигимни, озроқ қарзга пул зарурлигини тушунтирдим. Улар рози бўлди, фақат бир шарти борлигини, уй қурилиши кўнгилдагидек кетмаётганлигини айтиб, назорат қилиб туришимни илтимос қилди. Келишув оддий: поччам опамга пул жўнатади, устабоши рўйхатни тузади, икковимиз бозорга равона бўламиз. Уй битгач, менга қарз бериб туришади. Усталардан кунига уч маҳал: эрта билан, тушликда ва кечки томон хабар олишим керак. Тушлик вақтида шошиб участкага йўрғалайман. Яна ўша юрилавериб сўкмоққа айланган майсазорни тепалаб, бетонли, темирли тўсиқлар ошиб ўтар эканман виждоним қийланади... Шунда бизни хавфсизлигимизни ўйлаб қилинган бу хайрли иш кўзларимга шу қадар беъмани, беўхшов бўлиб, бутун инсоният келажагига қўйилган тўсиққа ўхшаб кўрина бошлайди. Шу тўсиқлар бўлмаганда виждоним ва бошқалар олдида ҳам айбдор бўлмасмидим? Агарда шу тўсиқлар бўлмаганда қанчалик озод ва эркин бўлишимни-ю, агарда тўсиқлар бўлмаганда ҳалокатга учраш эҳтимоли қанчалилиги ҳақида ҳам ўйлай бошладим.

\* \* \*

Шу кунларда бўлар-бўлмасга сиқилиб, анча ўзимни олдириб қўйдим. Ҳаловатим йўклиги юзимгача уриб юборган шекилли, ҳамма мендан ҳол-аҳвол сўрайди. Файеда турсам Ҳасан ака келди,

саломлашгач:

– Ҳа, тинчликми, кайфиятинг йўқ? – деди салмоқланиб ўзича.  
– Шундай ўзим, унча ишларим юришмаяпти, – дедим бепарво.  
– Бугун жума, бир ибодат қилиб, масжидга эҳсон бериб юборсанг, ҳаммаси яхши бўлиб кетади, мени айтди дерсан, – деди насихатнамо оҳангда.

Ҳасан ака узоқ йиллардан буён шу ишхонада ишласа-да, обрўси зўр эмас, ўзи ҳам сал ғалатирок, ҳайрон қоладиган жойим, бешта нарсага қатъий амал қилади. *Чекиши, ичиши, “юриши”, жумага борishi, рўза тутиши*, шуларни билганим учун “сен ўзинг кимсан, насихатинг нима бўларди” дедим ичимда. Унга кўнглимдан ўтганини билдирмаслик учун номигагина “Хўп” дегандай бош ирғаб қўйдим-да, хонамга кириб кетдим.

Бошимни кўтармай компьютерда ишлайвериш кўзим тиниб кетди, вақт ҳам тушликка яқинлашиб қолибди. Ишим бошимдан тошиб ётган бўлсада, қўшни хонадаги Дадахон аканинг ёнига чиқдим. Бир пас гаплашсам, кўнгил ёзилар дегандим. Ҳасан ака ура солиб кириб келди-да:

– Нима қилиб ўтирибсан, вақт бўлди-ку, – деди норизо оҳангда.  
– Сиз бораверинг ортингиздан етиб оламан, – дедим хижолат бўлиб, у чиқиб кетди.

– Қаерга боряпсизлар, – деди Дадахон ака кизиксиниб.  
– Қайга бўларди? Тушликка-да, – деб секин мен ҳам қўзғалдим. Хонамга кириб тагин компьютерда ишлаб ўтиргандим, яна Ҳасан ака кириб келди-да:

– Борасанми, йўғми? – деди ўпкалаб.  
Соатга қарадим. Роппа-роса 13<sup>00</sup>ни кўрсатаётган эди. Нима дейишимни ҳам билмай қолдим. Агарда ҳозир бормайман десам, “Нега аввалроқ айтмадинг” деб тихирлик қилиши турган гап.

– Кеч қолмадикми? – дедим базўр столимни атрофида тимирскиланиб.

– Тез борсак, фарзга улгураамиз, – деди шошқинсираб.  
Ноилож, унга эргашаман, эрта билан “Хўп” дегандай бош ирғаб қўйганимга минг бир пушаймон бўламан. Қайданам шунга йўлиқдим. Йўлга тушдик. Машина тўхтатилди, манзил айтилди. Масжидга

яқинлашар экан, Ҳасан ака пул узатар экан ҳайдовчи:

– Пулингиз керак эмас, дуо қилинглар, – деди кўксига қўлини кўйиб.

Ҳасан акага худо берди, менга “Кўриб кўй” дегандай виқор билан бир қараб олди. Ҳожатбарор ака билан хайрлашдик-да, ўзимиз югургиладик. Ҳақиқатдан ҳам энди иқомат айтилаётган экан. Ҳасан ака ура солиб ичкарига кириб, хаш-паш дегунча кўздан ғойиб бўлди. Мен остонада ёқ жамоатга кўшилдим. Тиловат бошланганда баъзилар бирин-кетин чиқа бошлади. Мен кўзимнинг қири билан оёқ кийимлар учун махсус қилинган беш-олти қаватлик шкафчалардан туфлимни қидира бошладим. Шунда аксарият туфлиларнинг чап товони емирилган аҳволда эди. Бу улар ҳам чапга оғиб қадам ташлашидан дарак бериб тургандек эди. Тиловат тугагач, Ҳасан акани кутиб турмасдан тўғри ишхонага жўнадим.

\* \* \*

Кутилмаганда хизмат сафарига юборилишим режадаги ишларимни остун-устун қилиб юборди. Поччам билан ўзаро келишувимиз ҳам барбод бўлди. Мен қанчалик уринмай поччамни қайта кўндира олмадим. Бу хизмат сафари менга жудда қимматга тушгандай бўлди.

Мана, ўша сафардан ҳам минг бир хаёл кўчасига кириб қайтйпман. Нимани қойил қилдим, ўзим ҳам билмайман. Машина елдай учиб боради, ёмғир майин шивалайди, орқа ўриндикда эшик деразасига бошимни тираб ташқарини кузатиб бораман. Ҳар замонда машина нотекис жойда бир силкиниб кўяр, аммо ҳайдовчи тезликни камайтирмайди. Қайтага учиради. Аллақайси ривожланган мамлакатларда машинанинг олди копотига бир стакан сувни тўлатиб кўйиб, йўлнинг текис ёки нотекислигини текширишар экан. Агарда машинага эмас, менинг қўлларимга шу стаканни бериб, қани юр деса нима бўларкин-а? Айниқса, темир тўсиқлардан сақраб ўтаман деб стаканни ҳам ўзимни ҳам чил-чил синдирган бўлардим, эҳтимол.

Бекзод акага ҳавасим келади. Ҳамма иши жойида. Қоидаларни бузмайди. Машинасида тўғри, текис ва равон йўллардан юради. Балки

у ҳам ўз вақтида тўсиқлардан ошиб, майсазорларни тепалаб ўтгандир. Ким билади, сўраган билан тўғрисини айтармиди.

Шу пайт елдай учиб бораётган бирдан негадир секинлаб, тўхтади. Ташқарига термулиб кетаётган бўлсамда, хаёлга берилганимдан кўзим ҳеч нарсани илғамаган экан. Шундай катта йўлни икки четида пода борар, баъзилари йўлни кесиб ўтарди. Ҳайвон-ҳайвонда, конун-қоидалар йўқ. Шунинг учун ҳам худо қиёматда буларнинг бири-биридан қасдини олиб бериб, дўзахи, жаннати қилмай тупроққа айлантриб юборар экан. Машина яна илдамлаша бошлади, тагин ўйлар бошланади. Мени қийнаётган, азоблаётган нарса ўғлим тобора бошқаларга боғланиб қолаётганлиги эди. Эҳ, болама, болама, олти ёшни қоралаётган болам нимани ҳам биларди. Ундоқ десам, олтимиш ёшни қоралаётган онам-чи, оҳ онама, онам десам, умид билан бир ёстикқа бош қўйган рафиқам-чи, бошим бошига тегиб турса-да унинг онгида нима ғам-ташвиш-у, менинг шууримда не ўй. Ҳар куни, кунора юзимиз юзимизга, кўзимиз кўзимизга тушса-да, чўзсак қўллар етадиган шунчалик яқин қондошлар билан шунчалар олислашиш, узоқлашиш мумкинми ахир?! Ўйлаб-ўйлаб, дунёга ўт кетса ҳам ўз билганидан қолмайдиган Ҳасан акага мазза дейман. Ё худо, ўзинг мадад бер дейман. Ўзинг қўллаб-қувватла дейман. Нима учун биз поклик, ҳалоллик, маънавий юксаклик ҳақида гапирсак-да, ҳаёт борган сари моддиятга, моддийликка бурканиб боряпти. Биз қанчалик дунёни маънавий бойитмайлик, у шу қадар моддийлашиб, майдаллашиб бормоқда. Нега шундай, нега?

Машина бекатга келиб тўхтади, юкхонадан каттакон сумкамни олиб, ҳайдовчи билан хайрлашдим. Кўйлак-шим дазмолланмаган, туфли ҳам урилиб қолган, сочларга ғубор оралаган, соқол ҳам озроқ ўсган бир аҳволдаман. Шу туришим хизмат сафарида бўлган қишлоқлар, овуллар одамларига жуда ўхшаб кетарди. Бекатдагилар фақат менга қарайди, худди мен бегонадек, худди мен ўзга сайёрадан келгандек. Шу пайт қаршимда милиция ходими пайдо бўлиб, ўзини нимадир деб таништириб, ҳужжатларимни сўради. Мен ҳов бир вақтлар ўша қўлмак сувга тушиб кетган, қуритмасдан сумкамга солиб қўйганим учун сарғайиб кетган, кейин доим керак бўлса-бўлмаса ёнимда олиб юрганимидан сал уриниб қолган паспортимни узатдим.

У паспортимни обдон варақлаб текшириб:

– Жужжатни расво қипсан-у, – деди.

“Бу сиз талаб қилган режимнинг оқибати” дедим ичимда.

У ҳужжатимни қайтариб бераркан:

– Оқ йўл, – деб ғудраниб қўйди.

## АНГЛАШ

Мана, Ватан олдидаги йигитлик бурчимини ўтаб келганимга ҳам бир ойлар бўлди. Хизматдошларим билан ўқишга кириш учун бериладиган имтиёзни имтиёзни қўлга киритдик Навбатдаги масала билимларни мустаҳкамлаш учун репетитор билан яна уч кундан сўнг шаҳарда учрашиш.

Менинг эса сира боргим йўқ. Сабаби... Тўғриси, сабабини билмайман. Балки бунинг боиси ростдан ҳам Саидадир, ким билади яна. Ўзи ҳам жуда аломат қиз-да тушмагур. У мендан икки синф пастда, Сардор укам билан бирга ўқиган. Аввалари мактабдаги фаолар йиғинида кўришиб турардик. Ўша пайтларда умуман эътибор бермаган эканман. Қолаверса, у бизнинг уйдан тўрт девор нарида турарди. Ҳарбийдан қайтганим муносабати билан келди-кетди бўлди. Саида ҳам хизмат қилиб юрди. Илк бор йўлимиз-йўлимизга, кўзимиз-кўзимига тўқнаш келди. У қизариб ерга қаради, кўзларини олиб қочди. Юрагим алланечук бўлиб кетди. Қаердадир ўқиганим ёдимга тушди. Сўзма-сўз эслай олмайман-у тахминан шундай: халойик Арастунинг қизидан “Гўзаллик нима?” деб сўрашганда, у “Қиз боланинг ҳаёдан қизарган юзи”, – деб жавоб берган экан. Назаримда, бу айнан Саида ҳақида айтилгандай эди. Қиз дегани худди шундай бўлиши керак. У мени тамоман ўзига ром этди. Шу-шу Саида ҳақида ширин хаёллар сура бошладим. Шифокор бўлиш орзуимдан воз кечмаган бўлсам-да, лекин шу топда нимагадир ҳеч нарса қилгим келмайтди. Фақат ширин хаёл сўришдан бошқа...

\* \* \*

Онам кечки овқатга чақирдилар. Хонамдан чикдим, қарасам онамнинг яқин дугонаси, нариги маҳалладаги Розия хола келибди. Шу холани ёқтирмайман, онамга яқин бўлганлиги учун ҳазил- ҳазил қилиб қизи Оҳчани менга пичаверади. Салом-алиқдан кейин базўр уларга қўшилиб, чимсаланиб овқатлана бошладим.

Розия хола ҳар галгидек мени мактай бошлади:

- Зўр, ўктам йигит бўпти-да, ўғлингиз кўз тегмасин.
- Ҳа, ундан умидимиз катта, – деди онам.

– Ўқишга қачон кетмоқчисиз? – яна сўради меҳмон.

Ўзи боргим келмай турган бўлса ҳам сир бой бермай, “уч кундан кейин”, – деб дадил жавоб бердим.

– Охчахон ҳам сигирни соғиб, сутини сут, қаймоғини қаймоқ қилиб ўтирибди. Кетганигизча битта бонкада қаймоқ, биттасида дўлтали сарёғ қилиб беради, – деди Розия хола.

– Ҳа, Сардорбек ҳам буғдойни тегирмонга олиб кетди, ун қилиб келса ёғлиқ патир қилиб берар эканмизда-а – деди онам Розия холага маъноли қараб.

Бу қочирим гап менга ёкмади, шартда омин қилдим-да, туриб кетдим.

– Овқатингни емайсами? – деб ҳой-ҳойлаганича қолди онам.

– Тўйдим, – дедим.

\* \* \*

Хонамга кирар эканман яна ўша хаёллар оғушига чорлайди. Китоб варақлаб ўтирсам-да кўзимга ҳеч нарса илинмайди. Шуурум ҳам карахт бир ҳолатда.

Айвондаги телефоннинг жиринглаши хаёлимни бўлди. Гўшакни олдим.

– Алло... Сардор ака, – деди ниҳоятда таниш, ёқимли мулойим овоз.

– Алло, ким у... – дедим.

– Ий... – деб гўшакни қўйиб қўйди.

Бу Саиданинг нафис овози эди. Бир қанча вақт эсанкираб қолдим. Ўзимга келганимда гўшакдан узук-узук тувиллоқ товуш эшитилиб турарди. Гўшакни жойига қўйиб, хонамга кирдим. Хонамга эмас, минг бир хаёл кўчасига кирдим.

Нима, Саида Сардорни сўрадим? Нега, нима учун? Унда нима иши бўлиши мумкин? Эҳтимол шунчаки синфдош сифатида ҳол-аҳвол сўраган бўса керак? Унда нега сўрай қолмади? Соат кеч бўлганда, ҳол аҳвол сўраши нимаси. Қолаверса, “Алло... Сардор ака” деган сўзлари жуда бошқача, жуда самимий, жуда илиқ... Қандайдир сирли оҳангда эркаланганнамо, ўта сеҳрли, бу ўзгача бир тарзда айтилдики, унинг сўзларида, оҳангида соғинч, ҳа, ҳа соғинч мужассам



эди. Соғинч бўлганда ҳам севгилисини, суюклисини, ёрини соғинган малакнинг навозиши эди у. Буни ҳис этмаслик, англамаслик учун инсон инсон эмас, бошқа махлуқот бўлиш керак. Минг афсуски, бизни худо одам қилиб, онгли қилиб, устига-устак ҳис эта оладиган қилиб яратган. Демак, Саида Сардорни яхши кўради. Сардор-чи? У ҳам севаримикин. Агар севса мендан ортиқроқ севаримикин ё камроқми? Уни ўлчайдига ускуна бормикин? Ё мезонлар борми? Агар ким кўпроқ севса, қиз ўшаники бўлармикин? Ё қиздан ҳам сўралармикин? Ота-онасидан-чи? Менга нималар бўляпти ўзи, нега нафасим бўғзимга тикиляпти. Нега асабийлашяпман? Нима, Саида мени яхши кўрармиди ўзи, дил изҳор қилганмидим? Йўқ, севгимни айтишга ҳам фурсат бўлмади, шекилли. Унда кимдан ва нимадан ўпкалаяпман?

Эх, Саида, Саида, нимасини яхши кўрасан ўшани. Укам бўлса ҳам тўғрисини айтаман. У кўча безориларнинг биттаси-ку, менимча, уни яхши билмайсан. Билганинда, эҳтимол бу фикрингдан қайтармидинг, яна ким билади...

Қизларга ҳам қойил эмасман. Саидага ҳам беш кетмадим, келиб-келиб шунақа безорини севадимми? Сардорнинг нимасига учган бўлиши мумкин. Ҳаётда қўлига китоб олмаган бўлса, мени ўқиган китобларни тарозига қўйсақ, нақд бир тоннадан ошади. У бўлса битта рисолаи ҳам охиригача ўқимаган, нукул кўчада маза-бемаза ишлар билан юради.

Мен ҳаётда ҳамиша тўғри яшашга, яхши бўлишга ҳаракат қилдим. Онам бизларни отасиз катта қилганлиги учун: “Сен оиламиз каттасан, оғирроқ бўлишинг, укангга ўрнак бўлишинг керак” деб уқтирар эдилар. Мен ҳеч қачон онамнинг гапини икки қилган эмасман. Ичма, чекма, безориларга қўшилма, дедилар. Барча айтганларини қилдим. Биринчи йил ТошМИга имтиҳон топшириб, ўз кучим билан контрактга кирдим. Тоғам “Шартнома асосида ўқисанг, онангга жабр қиласан, яхшиси, армияга бор, имтиёз олиб қайтсанг, кейинги йилга бюджетга кирасан”, деди. Менга шу гап маъқул келди. Умуман, ҳар доим онам, тоғамни, катталарнинг чизган чизиғидан чиқмадим. Улар яхши бўл деди, мен яхши бўлай дедим.

Укам аксинча, ўз билганидан қолмайди. Кимнидир тўйида ароқ

ичганмиш, ичгандан кейин чекмайди деб ким кафолат беради. Мактабда биринчи атаман. Болалар ундан кўрқади. Тўғри, спорт билан шуғуллангани учун қомати менга қараганда анча келишган. Лекин “Билаги зўр бирни йиқитади, билими зўр мингни” деган нақл бор-ку. Гап кучда эмасдир.

Эҳ, Саида, Саида, қандай қилиб сендек гўзал, ақлли, фаросатли қиз унинг қармоғига тушиб қолдинг. Ахир сен энг аълочиси эдинг-ку, менга ўхшаб эртаю кеч китобдан бошингни кўтармас эдинг-ку. Саида, сени нима жин урди ўзи. Мен сени чин дилдан севаман, сени бахтли қилишни хоҳлайман.

Нега бу дунё тескари, нега бешафқат, нега адолат йўқ, мен қанчалик яхши бўлишга уринмай, атрофдагилар мени тушунмаётгандек, англамаётгандек. Мана энди Саида ҳам...

Мана, кечаги куни уйни таъмирлаш учун бир мошин қум тўқтирдик. Қўшнимиз Баҳодирларникига чиқиб аравангни бериб тур десам, “Ўзим ишлатяпман”, деб, бермади. Сардор чиқиб, Баҳодирни аравасига қўшиб олиб чиқди. Қойилмисиз? Иккита оғайниси ўтиб кетаётган эди, уларни тўхтатиб ёрдам беришни илтимос қилди. Улар ҳам рози бўлди. Сардор белкуракка суяниб фақат гап сотиб турди, холос. Биз ташидик. Гапларининг ҳам маънисини йўқ, фалончи фермер билан анави қишлоқ Амбулаторияси ҳамшираси ўртасидаги ишқий мунсабатлар ҳақидаги бўлар-бўлмас уйдирма, миш-мишлар, болаларга ҳам шу керак. Тағин денг, воқеанинг қизиқ жойига келганда “Бор – эй, аравани бўшатиб ке, сен келгунча қолганини айтмай тураман”, дейди худди оламшумул воқеани баён қилаётгандек. У қумни тўкиб келгунча қолганларга латифа айтади, яна ҳиринг-ҳиринг. Менга унинг на миш-мишлари, на латифаси ёқади. Бемаънилар... Сен билмайсан-да унинг асли қанақалигини. Эҳ, Саида... Саида...

\* \* \*

Мен ўртоқлари билан кўп мартда баҳс-бойлашганман – морожниданми, лимонадданми? Лекин бир-биримиздан ютқ талаб қилмаганмиз, чунки ошна-оғайнигарчилик дегандай, қолгани муҳим эмас.

Сардорчи? Дўстликни билармиди-у. Қишлоғимизда бир оила бор. Улар ҳар йил эрта баҳорда қишлоқ аҳолиси қўйларини йиғиб, яйловга олиб чиқиб боқиб, кузда қайтишади. Ҳар бир қўй бошига келишилган нархда пул тўланади. Ўша оиланинг катта ўғли қўй боқади, кичиги Сардор билан синфдош. Иккала ўртоқ футбол устида баҳс бойлашибди, қанақадир Барсами-е, Риялми деган жамоа ўйнаса, “Эл классика” дейилар экан. Бири Барсани танлабди, икинчиси Риялни дебди. Хуллас, баҳс шартига кўра Сардорнинг жамоаси ютса, ўртоғи иккита қўйни баҳордан кузгача текинга боқтириб берадиган бўпти. нариги жамоаси ютса, Сардор битта қўй берадиган бўлибди. Омад Сардорга боқиб, иккита қўйни яйловга жўнатибди. Элнинг оғзига элак тутиб бўймайди. Бу воқеа онамга ҳам етиб келибди. Табиийки, онам тоғамга айтган. Бир куни кўчадан келсам, айвонда тоғам, онам, сўппайган Сардор ўтирибди. Улар билан кўришгач, гап оҳангидан жиддийлигини билгач, аралашгим келмади уйга кириб кетдим. Тоғам нукул тутоқиб, асабийлашиб, Сардорни уришар, онам индамай кўз ёш қилиб ўтирарди. Мен уйда бўлсам-да, овозлари бемалол эштилиб турарди.

– Хўш, ютқазиб қўйганингда нима бўларди? – деди тоғам зарда билан.

– Ютқазмасдим, ютқазсам ёзи билан ишлаб, кузда қўйлар қайтгунча ўрнига тиклаб қўярдим, – деди хотиржам Сардор.

– Эй, сени гапга ўқитган ўшани... Қайтиб гаров ўйнаганингни эшитсам, нима қилишни ўзим биламан, эшитдингми? Ҳайвон, расво... Биринчиси ҳам охиргиси ҳам шу бўлсин. Тушундингми, тушундингми, деяпман. Сенга айтаяпман, эй, – деди тоғам бақириб.

Сардор миқ этмасди. Шунда тоғам жаҳл билан:

– Бор йўқол, кўзимга кўринма, аҳмоқ, – деди овози титраб.

Сардор уйдан чиқиб кетди. Онам отасиз бола ўстириш азобини айтиб, йиғлай бошлади. Шунда тоғам онамни юпатиш учунми, ё ростдан ҳам шундаймиди, билмадим, ҳар ҳолда шундай деди:

– Ке, хафа бўловурма... Лекин шу Сардорнинг бўладиган бола, – деди онамга.

\* \* \*

Бугун эрталабки воқеа-чи, Сардорнинг ўртоғларидан бирининг отаси тегирмон юргазди. Оғайниси ўша ерда ишлайди. Сардорга “Бир қоп буғдойдан, ярим қоп оппоқ ун чиқади, лекин менга тегирмонда бир кеча ёрдамлашсанг, ёнимдан қўшиб бир қоп оппоқ ун қилиб бераман”, дебди. Буғдойни велосипедга ортиб кетаётган Сардорни тўхтатиб:

– Болам, ишлайман деб, ўзингни уринтириб қўймагин яна, – деди куйиниб онам.

– Нималар деяпсиз, Жакини ўзи ишлайди, биз буёқда қарта ўйнаб, гап бериб турамиз, – деди Сардор қопни маҳкамроқ жойлар экан.

– Ие... ҳали кимор ўйнайсизларми? – деди онам капалаги учиб.

– Қанақа кимор, шунчаки зерикмаслик учун қарта ўйнаймиз, – деди онамни тинчлантириб.

– Йўқ, бормайсан. Тагин бир нимани бошлаб юрмагин, аканг боради, – деди онам баттар хавотирланиб.

– Ўзим бораман, бўпти қарта ўйнамайман. Менга ишонмайсизми? Қарта ўй-на-май-ман бўлдимиз? – деди укам онамнинг юзларга қараб.

Онам ҳеч нарса деёлмай, турган жойида қолди.

\* \* \*

Тўғри, эҳтимол, Саидага муносиб эмасдирман. Лекин Сардор муносиб деб, ким айта олади. Баҳс бойлашаман. Агар ҳозир тегирмонга борсак, аниқ биламан – укам қарта ўйнаб ўтирган бўлади, тўғри, пулданмас, гугурт чўпидан ўйнашади. Нима фарқи бор? Қимор ўйнамаётгандир. Лекин онамга қарта ўйнамайман деб ваъда берган эди-ку, ўз онасини алдаган бола қандай қилиб яхши инсон бўлади. Бунга нима дейсан, Саида эртага сени ҳам алдамайди деб ким кафолат беради. Мен сени бахтли бўлишингни хоҳлайман, холос...

Тоғамга ҳам тан бермадим. Шунча гап-сўздан, сўкишдан кейин “бўладиган бола”га бало борми? Агар у тўғри қилган бўлса, нима кераги бор эди шунча уришишни, асаб, бузарликни, ундан кўра “Баракалла – жиян зўр қилибсан” деб мақтаб қўяқолсин эди. Катталарга ҳам ҳайронсан – тил бошқа, дил бошқа. Агар мен тоғамнинг ўрнида бўлганимда Сардорни ўлгудай калтаклардим, токи

қизларга кўринолмай юрсин. Кейин чўпонга қўйни боққани учун бериладиган пулни бериб, жияним бир аҳмоқлик қилиб қўйибди, деб узр сўрардим. Одам деган мард бўлиши керак. Аммо... аммо тоғамда ҳам ортиқча пул йўқдир, уни ҳам тушуниш керак.

\* \* \*

Мактабда ўқиб юрган кезларимда жуда гўзал синфдош қизлар бўларди. Нимагадир чиройли қизларнинг ҳаммаси аълочи, аълочи қизлар ҳамиша чиройли бўлишади. Бунда қандай боғлиқлик бор, ақлим етмайди. Синфдаги энг гўзал қиз Зарнигор эди. Уни ҳамма йигитлар яхши кўрарди, менга ҳам ёқарди. Унга ҳеч қачон яхши кўришимни айтмаганман, чунки мени назарига илмаслигини билардим. Ҳозир ўйлаб кўрсам, ўша Зарнигор ҳам синфмизнинг энг безориси Ғаффор билан севишар эди. Худди Сардор ва Саидага ўхшаб.

Авваллари Саида осмондаги юлдуз бўлса-да, хоҳлаган пайтимда қўл чўзсам етадигандай туюларди. Шунинг учун бўлса керак, унга севгимни изҳор қилишга шошилмагандирман. Эҳтимол. Энди-чи, у шу қадар олисдаки, унга етмоқ тугул бир қиё боқиш амримаҳолга ҳам ўхшаб қолди.

Эҳ, Сардор, Сардор, болалигида сувга чўкиб кетаётганда уни кутқариб қолгандим. Агарда уни кутқармаганимда, чўкиб кетганда, ҳозир севгимга тўғаноқ бўмаган бўлармиди? Ким билади дейсиз, агар у бўлмаганда Саида мени деган бўлармиди? Эй худойим, нималар деяпман? Севги кўзимни кўр қилдимми? Ўз укамга, жигаримга ўлим тилаяпманми? Агар Сардорга бирор гап бўлса, онам бечора буни кўтаролармиди? Кейин онамсиз нима қилардим? Муҳаббат инсонни тарбиялайди, улуғлайди, ўзгартиради, дер эдилар. Нега мен борган сари худбинлашиб, тубанлашиб кетяпман.

\* \* \*

Сардор билан Саиданинг муносабатларини таҳлил қила бошладим. Уларни қаерда, қачон, қандай ҳолатда учратардим... Бир-бир эслай бошладим. Бир куни Саида бир қўлида бир челак сув,

иккинчисида чўмич билан Сардорни қаршисидан чиқиб қолганди:

“Сув ичасизми?” – эркаланганди Саида ўшанда. “Йўқ” – деганди атайлаб жиғига тегиш учун Сардор илжайиб. “Майли, зоримиз бор, зўримиз йўқ” – деганди ноз-карашмалар билан Саида. “Ҳазиллашдим, ке битта ичай” – деб Сардор кўзлари кичрайтириб, “Энди йўқ, бошқалардан ичаверинг” – деб жўрттага аразлаб олганди Саида. “Сен турганда бошқасига боло борми?” – деди Сардор уни нигоҳлари билан эркалаганди. “Ростданми, гапингизда турасизми?” – деганди Саида табассум билан сув узатар экан. Ўшанда кўзларида бахт порлар эди. Улар йўл-йўлакай тўқнаш келиб қолсалар, юзларида қандайдир кўтаринки кайфият пайдо бўларди. Улар гўё Фарҳод ва Ширин, Тоҳир ва Зухра, ҳақиқий Сардор ва Саида эдилар. Нега буларни илгарирок сезмадим. Мен улар шунчаки тенгдош, синфдош, дўст бўлганлиги учун очилиб-сочилиб гаплашишар деб ўйлар эдим. Билсам, шунчаки муносабат эмас, балки муҳаббат ришталари бор экан. Унда мен билан Саида ўртасида қандай муносабатлар бор эди?

У мени кўрганда қизариб, ерга қараб зўрға саломлашиб ўтиб кетарди. Хўш бу нима? Нима бўлиши мумкин... Миямга яшин тезлигида бир фикр келди. Бу бўлғуси келинларнинг бўлғуси қайинакаларга бўлган муносабати эмасмиди? Наҳотки, шуни тушунмадим, билмадим. Саида мени ҳам қайинота, ҳам қайинака деб билган бўлса, нежаб. Шунчалик, шуқадар ҳам бефаҳм, бефаросат бўламанми? Шу қадар ҳам аҳмоқ бўладими? Аҳмоқ ҳам гапми, аблаҳман, дунёда энг ёмонларнинг ёмони. Ахир Саидага китоб керак бўлса, доим Сардор орқали сўратар эди-ку, наҳот шуда ҳам англамадим-а. Мени кечир Саида, мени кечир, Сардор, ахир мен ўқиган китобларда бу тўғрида ёзилмаган, айтилмаган эди-да, кечиринглар.

\* \* \*

Эртага Сардор буғдойни ун қилиб келади, Розия хола жўнатадиган дўлтали сарёғдан патир қилинади. Индинга тоғам девзира гуруч олиб келади, ундан кейин Сардорни уришқоқ хўрози сўйилади. Паловхонтўра, байрам қилинади, тантанали кузатиш маросими. Йўқ... йўқ... Мен бунга муносиб эмасман. Кўзларим тиниб

кетди. Ҳаммаёқ зимистон, ичимда қандайдир бир куч **“сен кетишинг керак”** деб ҳайкиради. Ҳеч кимни кўзига кўрингим келмаяпти. Гўё бир катта хато қилганману бошқаларга билдирмаслик учун ҳозирок, шу тобда кетиш, олисларга кетиш керак. Мен шаҳарга бориш учун барча нарсаларни бир ҳафта олдин тайёрлаб қўйгандим. Вақт ярим тун, агар ҳозир йўлга чиқсаму, йўлимдан оч бўри чиқиб қолса ҳам шак-шубҳасиз кетишга тайёрман. Менда қандайдир ғайритабиий куч бор эдики, у айна пайтда ҳамма нарсага қодир гўё...

Сумкамни олиб айвонга чиқдим, тақур-туқирни эштиб онам югуриб чиқди. Онам мени бундай авзойи бузуқ ҳолда ҳеч қачон кўрмаган эдилар. Нимадир рўй берганини сизди шекилли...

**“Қаерга, йўл бўлсин деди” хокисор овози билан. “Ўқишга дедим”, аламли кўзларим билан. “Қутлуг уйдан қуруқ чиқиб бўлмайди, болам,” дейди илтижоли кўзлари билан. “Мен қуруқ қолиб бўлдим дедим”, норизо назар билан. “Ярим тунда йўлга чиқишининг хосияти яхши бўлмайди болам деди”, саросимали нигоҳлари билан. “Мен айнан шуни излаб кетяпман” дедим вазжоҳатли қиёфам билан.**

Онам мени илгарилари ҳеч бундай аҳволда кўрмаган эдилар. Шунга бўлса керак, баҳсни давом эттиришдан тийилди-да, тиз букиб, қиём ҳолда ўтириб, қўлларини дуога очдилар, мен ҳам қўлимдаги сумкамни ёнимдаги стулга қўйиб, тик турган ҳолда дуога қўл очдим. Онам пичирлаб дуоларни бошладилар. Бироз вақт ўтди шекилли оёқларим тола бошлади. Бу ухламаганимдан бўлса керак деб ўйлаб, стулдан сумкани олиб пастга қўйдим-да, стулга ўтириб дуога қўл очдим. Онам нигоҳларини бир нуқтага тикиб ҳали ҳам дуода эдилар. Энди қўлларим тола бошлаганди, тиззамга қўйиб олдим. Онам бўлса ҳали-ҳамон дуо қилишда давом этардилар. Шунда “Бир катта Саҳрои кабирга ўхшаш жойда бир тўда оломон кўринди, қандайдир ҳайкирик эшитилди. Ҳамма шошиб қайгадир кета бошлади. Овоз қайси томондан келаётганини англаш учун уёқ-буёққа қарадим, шунда кимдир менга туртилиб ўтди”. Уйқу элитган шекилли сесканиб уйғониб кетдим. Қанча вақт ўтганини билолмадим, қарасам онамнинг қўллари очик, пичирлаб ҳали ҳам дуо қияптилар. Дарров ўзимни ўнглаб яна дуога қўл очдим.

Онам кекса бўлсалар ҳам титроқ қўллари шу пайтгача ҳеч толмаганига ҳайрон қолдим. Олис-олислардан азон овози кела бошлади. Бу тонгдан, янги кундан дарак эди. Ниҳоят онам қўлларини табаррук юзларига тортиб узундан-узоқ дуоларини якунладилар. Онам “Балки энди ниятингдан қайтарсан дегандай” менга тағин меҳр билан илтижولي боқиб турарди. Мендаги вазоҳат қайгадир гумдон бўлган, қандайдир шалвираб қолган эдим. Лекин шунга қарамай ўзимга-ўзим “барибир йўлга чиқиш керак” дедим ичимда.



## ТУШ

Бу тоғми? Баландликми? Бунинг умуман қизиғи йўқ, муҳим ҳам эмас. Шу ёққа чиқиш керак. Тамом-вассалом. Тирмашганлар кўп, болалару чоллар, жувону кампирлар, йигит-қизларнию асти гапирманг. Ҳаммаси ўша ёққа, нима бор у ёқда, билмайман. Лекин мен ҳам орта қолмай деб юқорига, юқорига ва яна юқорига интиламан. Қани энди натижа бўлса, сал одимлагандай бўламан. Аммо гуп этиб яна пастга қулайман. Бу нимаси, бошқалар қандай уддалаяпти ахир. Атрофга разм соламан. Одамлар бинойидек илдамлашапти. Бироқ менга ўхшаш гупиллаб йиқилаётганлар ҳам оз эмас. Яна бир марта бор кучим билан ҳаракат қилдим, сал юқорилагандай бўлдим, кейин чунонам дупиллаб тушдимки, кўзимдан олов чикқандай бўлди. Биров кўриб қолмасин дея дарров устимни қоқаман, атрофга боқаман. Шунда эллик қадамча нарида эғнида оқ яктак, соч-соқоли ҳам оппоқ бир мўйсафид менга қараб кулиб турибди. Аччиғим чиқиб ёнига бордим-да:

– Нега куляпсиз? – дедим жаҳл билан. У хотиржамлик билан ёнидан жой кўрсатиб, “ўтир” дегандек ишора қилди.

– Раҳмат, сизга ўхшаб бекорчи эмасман, – дедим

– На салом бор, на алик, бу қанақаси? – деди яна мулойимлик билан.

– Биринчидан, мен сизни танимайман. Иккинчидан, нега сиз мени устимдан кулдингиз?

– Болам, ўзингни бос, мен сенга кулганим йўқ.

– Ўзим кўрдим, баландликдан тойиб йиқилганимда устимдан кулдингиз ё тонасизми?

– Қайси баландликдан?

– Анави тоғдан – дедим қўлим билан кўрсатиб.

– Шуми тоғ деганинг?

– Ҳа, нимаиди.

– Нима бор у ёқда?

– Билмадим.

– Унда нега чикмоқчисан?

– Чиқишим керак. Ҳамма ўша ёққа чиқишни хоҳлайди.

- Нега?
- Чунки у ёқда ҳаёт зўр, мисоли жаннат.
- Йўғ-е, – деди ажабланиб.

Баттар жаҳлим чиқди. Тавба, бу нима бало, худобехабарми? Ё ўзини жинниликка соляптими? Ҳа... Энди билдим, бу чол кучдан қолган, ўзи ҳам чўққига чиқишни орзу қилади. Аммо куч-қуввати етмайди. Шунинг учун ўзини овсарликка соляпти. Мен бўлсам бу билан пачакилашиб вақтимни зое кетказяпман. Боре... дедим ичимда, энди кетмоқчийдим:

– Тўхта, ростдан ҳам шу ёққа чиқмоқчимисан, – деди муйсафид яна ҳам хотиржамлик билан.

– Нимаиди?

– Дикқат билан кулоқ сол, аввало, бир эшикдан киришдан олдин чиқишни ўйлаш керак. Қолаверса, юқорига чиқиб тушган одамлар қанча, улардан, ўзинг айтмоқчи, «мисоли жаннат» ҳаёт ҳақида сўраб билсанг бўлмайдими?

– Бўл-май-ди. Мен эшитганига эмас, кўрганига ишонадиганларданман.

– Материалистмисан?

Оббо, буни ростдан ҳам томи кетибди-ку, шу замонда материалистга бало борми? Яна ўзини доно қилиб кўрсатганига ўлайми, мен ким, бештакам кандидатман. Хўш, бу чол ким ўзи, минғир-минғир вайсаки, жавоб бераман, сал ёшроқ бўлганда менга кўшилиб, юқорига ҳаракат қилаётган бўларди. На илож, “узумга бўйи етмаган тулки туф сасик” деган экан.

– Яхшилаб қара! Тоғми? Чўққими? Тепалликми? – қўлларини ўша ёққа қаратиб деди қария. – У ёққа ўз кучи билан чиқаётганлар мингтадан битта, қолганлари махсус ип орқали кўтарилишяпти. Сен даражангни биласанми ўзи?

Фигоним фалак бўлди. Шу туришда бўғиб ўлдириб кўйгим келди. Лекин ўзимни базўр тийиб, кўзларига кўзимни тик қадаб: – Ҳа, ўтгиз тўққиз ярим, бўладими? – дедим киноя билан.

– Яхши, даражангни билар экансан. Ўзинг билан ҳарорат ўлчагич олиб юрасанми, дейман.

Энди алахсираётганига шубҳа қилмаса ҳам бўлади.

Ий-е, индамасам бу сассиқ чол мени ростдан масхара қилишни бошлади шекилли, яхшилаб кулоғининг тагида бир шавла қайнатиб кўяй дедим-ку, шайтонга ҳай бердим. Шу билан ғижиллашиб қанча вақтим кетди. “Тентак!” Шарт унга терс ўгрилдим-да, келган томонимга қараб кета бошладим. Одамлар бинойидек, илдамлашяпти, бироқ ҳеч қанақа ип ҳам, арқон ҳам кўримаиди. “Бу чолни мияси айниган десам, кўздан ҳам қолган эканда”, хаёлимдан ўтказдим. Чолга ачинганимданми, ё бошқа сабабми, ортимга қарадим. Қарадим-у, не кўз билан кўрайки, ўриндикда чол йўқ. У қайгадир ғойиб бўлганди. Атрофга қарадим. Шунда бир ғалати манзарани кўрдим. Минглаб одамлар юқорига ҳаракат қилсалар-да, бу ёқда миллионлаб одамлар ўзи билан ўзи овора экан. Тавба. Бу қанақаси, булар қачон, қаердан келишди. Нима билан машғул, ҳайратдан жойимда қотиб қолдим. Шунда кимдир ортимдан келиб, қўлимдан ушлаб, юринг, юринг деб, тоғ томонга тортяпди. Қарасам, бир гўзал қиз, ҳурилиқо жилмайиб турибди. Энди баттарроқ ажаблана бошладим. У эса қаттиғроқ, жадалроқ, “юринг, юринг”...

– Туринг, туринг...

Чўчиб кетдим, кўзимни очсам хотиним қўлимдан ушлаб “туринг, туринг”... деяпти.

– Нима, ёмон туш кўрдингизми? Дадаси, бирам алахладингиз-е, – деб кўшимча қилди камига.

“Суф-е, тушим экан”, энди анови сулув билан гаплашмоқчийдим, манов ўсар уйғотиб юборди. Мен хотинимга бироз термулиб қолдим.

Ҳа, тинчликми? – деди хотиним оғзининг таноби қочиб. Худди бир нарсани билиб олгандай, ҳаётдан мамнун бўлиб тишларини оқини кўрсатиб илжайиб турарди. Бу айни ўша ҳолат эди. Шу кулиб туриши ёқмади. Қўлимни терс томони билан юзига бир урдим.

– Нега урасиз? – деб йиғлай бошлади.

Тушунтириб ўтирмадим, тонг яқинлашиб қолган экан, туриб ювиниб-тарана бошладим. У ҳам йиғлаб-йиғлаб майда-чуйдаларини йиғиштира бошлади. Боғчага борадиган ўғлимни ҳол-жонига қўймай уйғотди, йиғлатди, кийинтирди-да, “Биз онамникига кетамиз”, деди ҳали ҳам йиғлашдан тўхтамай.

Онам доим хотин кетаман деса, эр “кетавер” деб бўлмайди. Чунки

бу ҳам талоққа сабаб бўлиши мумкин. Шунинг учун секин “майли, бориб кел” денглар деб кўп насиҳат қиларди. Ҳозир шу эсимга тушиб, “кетавер” эмас, аксинча...

– Бор жўна! – дедим зарда билан.

У кўзида ёш билан болани етаклаб чиқиб кетди. Кетса, кетаверсин. Неча марта кетган бўлса, ҳамиша қайнонам ё онам қайтариб олиб келган. Аммо мен ҳеч қачон йигит бошимни эгмаганман, бундан кейин ҳам эгмайман, ялинмаганман. Чунки мен – бу менман. Мен ҳақ, улар ноҳақ. Айб ўзида.

\* \* \*

Ишга бордим, эрталабдан дилхиралик бўлгандан кейин қолгани нима бўларди. Ишхонада ҳам асаббузарлик, шартга бошлиқнинг олдига кириб, мазам бўлмаётгани айтиб жавоб олдим-да, кетдим.

Йўл юрар эканман, бўлган воқеалари таҳлил қила бошладим. Ким ҳақ, ким ноҳақ. Хотин деган эрни тушуниш керак-да. Айниқса, менга ўхшаган бештакам кандидатни, у ким – ўрта маълумотли бир хотин. Аслида, гап маълумотда ҳам эмас. Тушунишда, ҳа, ҳа, эрни тушунишда. Ҳамма бало шунда. Бугун анчадан бери дилхунликка сабаб бўлаётган воқеага нуқта қўйдим. Холос.

\* \* \*

Бир ҳафта ўн кун аввал унинг қишлоғидан икки аёл иш билан шаҳарга келган экан. Ишлари битмай қолиб, бизникида бир кеча қолишадиган бўлибди. Хотиним телефон қилиб, шундай-шундай деб тушунтириб, ош қилмоқчилигини, аммо гўшт йўқлигини айтди. Жаҳлим чиқди. Нима, меҳмон келишини туш кўрибманми? Ўйлаб туриб, ёнимиздаги дўкондан уч-тўртта тухумни қарзга олиб тургин, деб маслаҳат бердим.

Уйда меҳмонлар борлигини билиб, атай кеч бордим. Меҳмонлар билан ҳол-аҳвол сўрашиб, апил-тапил овқатланиб, чарчаганимни баҳона қилдим-да, ётоққа равона бўлдим, ортимдан дарров хотиним югургилаб кириб, меҳмонларга бир-икки маслаҳатингиз керак экан, деди. “Нима, мен маслаҳатчиманми?” – деб жеркиб бердим. Тўғрида, ўтган сафар бир иш билан менинг

қариндошларим келишганди. Иши битмай, бир ҳафта уларга қўшилиб мен ҳам овора бўлиб юрдим. Бошлиқдан ҳам қанча гап эшитдим. Ўлганнинг устидан тепган қилиб денг, иш билан келган одамларнинг кўнгиллари кино, театр, истироҳат боғларини тусаб қоладими-е, чиқим устига чиқим. Кимга зарил. Бу сафар унинг қишлоқдошларини етаклаб юришим керак. Аҳмоғинг йўқ. “Бор ишингни қил”, дедим.

Эртаси куни эртароқ ишдан қайтдим. Ўғлим билан апоқ-чапоқ қилиб ўтиргандим. Хотиним овқатга уринаётганди. Эшик тақиллади. Мен очдим. Тағин ўшалар – ишлари битмай яна бир кун қоладиган бўлишибди. “Яхши, киринглар”, дедим. Яна нима дейин. Хотиним ошхонада мени имо қилиб чақирди. Кирдим, яна гўшт муаммоси. Қассобхоналар ёпилиб бўлган. Дўкондан икки юз грамм “варионный калбаса” олдим-да, хотинимга овқатга қўшишини айтдим. Эртасига ишга кетар чоғимда, меҳмонлар бугун қишлоққа қайтишларини айтдилар. Хайрлашдим, қариндошларга, танишларга салом айтишни тайинладим. Ўша кун ишхонада иш кўпайиб жуда кеч қайтдим. Ўғлим ҳам кутавериб ахийри ухлаб қолибди. Уйда меҳмонлар йўқ экан. Сал енгилроқ нафас олдим. Ювиниб-тараниб, энди овқатланишга ўтиргандим, эшик тақиллаб қолди. Очсам, эрталаб хайрлашиб кетган яна ўша меҳмонлар... Улар ҳам хижолат, ҳар ҳолда хайрлашиб кетган. Борсакми? Бормасакми? Бир қарорга келгаунларича вақт ҳам алламаҳал бўлибди. “Ҳечқиси йўқ, тортинманглар, худди ўзингизнинг уйингиздагидек ҳис қилинг, уйимизни тўри сизларники, дедим, ноилож. Ахир ота-бобомиз “Буғдой нонинг бўлмаса ҳам, буғдой сўзинг бўлсин”, деб бежизга атишмаган-ку.

Кечки овқат аллақачон тайёр бўлганди, дастурхонга картошка билан ковурилган макарон тортилди. Начора бу вақтда дўконлар ҳам ёпилиб бўлган. Сал эртароқ бўлгандами? Балким бирор тансиқроқ нарса ўйлаб топса бўларди. Энди илож қанча. Пешона экан. Ҳамма дастурхонга қаради. Қани олинглар...

\* \* \*

Бир-икки кун ишдан кеч қайтиб юрдим. Меҳмонларнинг иши битди шекилли, ҳар қалай кўринишмай қолди. Уч-тўрт кун деганда

хабар келди. Бу кишлоқдошлар хотиннинг онасига бориб, роса мақтабди. “Қизингиз бекам-кўст юрибди”, дебди. Ҳаммасидан ҳам ўтиб тушгани “Музлатгичида ҳамма нарса бор экан”деб айтибди.

Музлатгични очдим, уч-тўртта булғор қалампир, иккита помидордан бошқа айтарли ҳеч нарса йўқ, бўлмаган ҳам. Пастки қаватида эса битта бонкада гуруч, яна биттасида мош, яна бирида нўхат турар ва яна алламбало нарсалар, жон-поним чиқиб кетди. Миямга “улар устимиздан кулишган” деган фикр келди. Назаримда, музлатгичда гўшт, тухум, сир, колбаса ва яна бошқа тансиқ егуликлар бўлиши лозим эди. Бизникида-чи... Ҳамма айб хотинда, қайси аҳмоқ нўхат-мошларни музлаткичда сақлайди. Тентакми бу... буни хотинимга қандай тушунтиришимни, изоҳлашимни билолмай туриб қолдим. Жаҳлим чиқиб, асабим ўйнай бошлади. У эса ҳамон, парвойи фалак, “Музлатгичида ҳамма нарса бор экан дебди”ни айтибди. Ҳаётдан мамнун бўлиб, тишининг оқини кўрсатиб илжайиб турарди. Шу туришда юзига бир тарсаки туширганимда, нега беайб мени урасиз, деб онасиникига кетиб қолган бўларди. Айни пайтда бунинг сабабини тушунтиришни ҳам хоҳламасдим.

\* \* \*

Бугун тонг-саҳарда мени уйғотганда ҳам худди ўша ҳолат тагин – илжайиб турарди. Беихтиёр яна ўша кунги вақеани эсладим-у юзига кўлимнинг терс томони билан урдим. Тўғри қилдим. Тарбияладим. Барча хатоларни тўплаб биттада нуқта қўйдим-да, жазосини бердим. Ҳаёт мисоли математика, ҳаммаси ҳисоб-китобли, инсон мана шундай бўлиши керак. Барча хатти-ҳаракатларимни адолат тарозисига солдим ва яна ғалаба қилдим. Энг муҳими, ҳар сафаргидай яна ўзим ҳақ бўлиб чиқдим. Шунинг учун ҳам бу менман. Мен ким, бештакам кандидат, ҳали фан кандидати бўлай, ана ундан кейин кўрасиз, бу ҳали ҳолваси. Қани олға.

Ичим қизиб, юрагим ёниб кетаётгандек бўлди. Йўлдаги дўкондан бир литрлик газсиз сув олиб, бир кўтаришда бўшатдим. Таҳлиллардан сўнг ўзимни анча енгил ҳис қилдим.

Соатга қарадим. Тушлик ўтиб кетибди. Анча-мунча йўл босиб қўйганимни энди билдим. Бирор жойда тушлик қиладиган пулимнинг

ярмини таксига берсам, уйга олиб бориб кўяди. Бирор егулик тайёрларман, барибир кечки овқатга ҳам нимадир қилиш керак-ку, деган ўйда машина тўхтатдим, манзилни айтдим. Йўлга тушдик. Радиодан берилаётган маъруза қулоғимга чалинди. Шу десангиз, мавзу ҳам “эр-хотин ўртасидаги муносабатлар”га бағишланган экан. Ҳаётдан, ҳадислардан мисоллар келтирилар, унда эрни оила бошлиғи эканлиги, мабодо аёли итоатсизлик қилганда, аввал эр унга ваъз-насиҳат қилиши, унда ҳам ўзгариш бўлмаса, ўрнини бошқа қилиб ётиш, шунда ҳам тарбия олмаса, жонига озор етказмайдиган қилиб, номигагина битта бармоқда уриш, уришдан мақсад калтаклаш эмас, аксанча муносабатлар қай даражага бориб етганлигини билдириш эканлиги ҳақида гап борарди. “... *Агар шунда ҳам ўзгариш бўлмаса...*”

Ҳайдовчининг “Ока етиб келдик” деган сўзлари ҳаёлимни бўлди.

Машинадан тушиб, тўғри уйга йўналдим. Ўзимни қандайдир ҳорғин ҳис қилдим. Бу кўп йўл юрганимдан бўлса керак. Уйга кирдим, хувиллаб қолибди. Усти-бошимни ўзгартирар эканман қандай овқат тайёрлаш ҳақида ўйладим. Энг осони, тез ва қулайи пиёз билан картошкани қовуриш дедим-да тайёрлашга киришдим. Овқат тайёр, аммо иштаҳа йўқ. Ваннага тушсам, зора енгил тортарман деган ўйда сувга кўмилиб узоқ ётим. Миямдаги ҳар хил бемаъни ўйлар тинчлик бермайди. Нимага бунақаман-а, нега бўлар-бўлмасга жаҳл қилиб ҳамманинг дилини оғритаман. Нега тажангланавераман, оилада ҳам, ишда ҳам ҳамиша ўзим ҳақлигим билан фахрланаман, мағрурланаман. Нимаси ёмон бунинг?. Аслида, ҳақманми? Ёки ноҳақманми? Бу нима деган гап. Агар ноҳақ бўлсам, қандай қилиб ҳамиша ғалабага эришардим. Мен... Мен хатти-ҳаракатларимни нимага ва қайси мезонлар асосида ўлчар эдим. Мени ҳамиша ҳақликка, ғалабаларга етакловчи адолат тарозуси қандай тарози эди. У қайси меъёрлар ёки мезонлар асосида ишларди. Нима, мен шунчалик худбин, тубанманми? Наҳотки, шундай бўлсам. Наҳотки....

Ахир унда қандай қилиб ҳамиша ҳақ бўлиб чиқардим, бугун саҳардаги воқеа-чи, нафсиламрини айтганда, тушдаги ўша «хурлиқо» билан бир оғиз гаплашсам дегандим. Мақсадим унақа ёмон эмас, шунчаки, унинг нияти нима эканлигини билмоқчийидим, холос.

Қолаверса, у чиройли, гўзал, дилбар бўлсаю ўзи “юринг, юринг” қилсаю, кейин ким билади у ёғини яна. Эй...

Инсон ўзини ўзи, бировни алдаши мумкин. Лекин Худони алдай олмайди. Тушимда бўлса-да, чолнинг дилини ҳам чакана оғритмадим. Нима эмиш “бештакам канидатман” эмиш, яхшиям кандидат бўлмапман. Хўш кандидат бўлганимда нима ўзгарарди. Ахир кандидати ё доктор дегани ҳамиша ҳамма ишни тўғри қилади, ҳамиша ҳақ бўлади дегани эсмас-ку. Шундай экан бало боримиди ўша мўйсафидни хафа қилишга, ипмиди, арқонмиди, у кўрибди, сен кўрмабсан. Хўп, билмапман десанг, “Асаканг кетадими?”. Ишхонда ҳам шу аҳвол – каттани-катта, кичикни-кичик демайман. Нукул сапчиганим-сапчиган. Айбдор бўлсам-да талашаман, тортишаман, енгишаман. Ҳеч бўй бергим келмайди. “Олдимдан келса тишлайман, орқадан келса тепаман”. Тўғриси ҳам шуда, манмансираганим-манмансираган. Нимамага катта кетаман, ким қўйибди менга эррайимчилик қилишга, топвоганим “бештакам кандидат”! Ўлганим яхши бу кунимдан.

“Осмондаги танҳо юлдуз бўлсанг ҳам, осмонингдан туш” дегувчи йўқ. Бордир эҳтимол, уларни ҳам ҳафсалаларини пир қилгандирман. Қачондан буён бундай бўлиб қолдим. Нега, қачон, қаерда ўзгардим. Билолмадим. Нега энди биров “Осмондан туш” дейишини кутишим керак. Ўзим кап-катта, эсли-хушли одамман-ку, ўзимга-ўзим “Осмондан туш” деб айтсам-да, ўзгарсам, бари бемаънигарчиликларга чек қўйсам, бўлмайдими? Ким менга тўғаноқ бўляпти. Ҳеч ким.... Ҳеч нима...

\* \* \*

Қанча вақт ўтганини билолмадим сувдан чикдим, артиндим. Ошхонада ўзим пиширган ош – айланиб ҳам, ўргилиб ҳам ичаверадиган. Аммо яна иштаҳа йўқ. Бир литрлик бонкадаги совуқ чойни симирдим. Кун бўйи туз тотмаган бўлсам-да, қорним тўқ, ажаб... Ўйлар эса яна тинчлик бермайди.

Нега ҳеч нарсадан кўнглим тўлмаяпти. Нимадан норизоман. Менга нима керак эди-ю, мен нимани изляяпман? Нимадан ташвишланишим керак эдию, нима мени ташвишга соляпти.



Шунчалар аламзадаманми? Кимдан? Нимадан? Нега? Менга нима етишмаяпти? Мен нима хоҳлаяпман ўзи? Нафасим қиса бошлади.

Мени нима тинчлатиролади? Худога шукур, уйим бор, уйсизлар қанча. Бнойидек ишим бор, ишсизлар қанча. Фарзандим бор, тирноққа зорлар қанча. Яна нима керак? Оллоҳга шукур, тўрт мучам соғ. Агарда сидкидилдан бир ишга киришсам, бу дунёда мен эплай олмайдиган ишнинг ўзи йўқ-ку. Бўлди, бас. Тамом-вассалом. “Бисмилло” деб ётаман-да, агар ўша чол тағин тушимга кирса, узримни сўрайман, эртага бориб аёлим ва фарзандимни кечирим сўраб олиб келаман.

## ҒАШЛИК

Улар оилада беш фарзанд эди – тўрт ўғил ва бир қиз. Тўнғичи қиз у ҳамиша уй ишлари билан банд, онасига ёрдамчи исми... бунинг аҳамияти йўқ. Ўғилларнинг каттаси шу кеч кузда ўн иккига тўлади. Исми Эшмат... Ундан икки ёш кичкинанинг исми Ўлмас. Айтганча, асли исми бошқачароқ... Чақалоқлигида бир ўлимдан қолганди шу-шу Ўлмас, Ўлмас... Яна иккита жиблажибон бор. Бири биринчи синфни тугатди, кенжаси боғчада. Уларни исми... бунинг ҳам аҳамияти йўқ. Аҳамиятлиси, болаларнинг отаси ўз қўли билан ясаган оддийгина шкафта эди. Отаси дурадгор бўлмаса ҳам қўли гул эди, кичкина рандаси билан анча-мунча ишларни бемалол қиларди.

Онаси «болаларга шкаф олиб берайлик» деб, жавраниб юрган кунларнинг бирида, отаси айвонга ром-дераза яшашга киришди. Бир йўла шкаф яшашни ҳам ўйлаб, қўшниларининг шкафидан андоза олди. Шкафнинг ҳеч қандай антиқа жойи йўқ, беш бўлимаси бор, эшиги икки тавақалий ва ойнаванд, иккинчи қаватидан то бешинчи қаватгача жойлаштирилган нарсалар шаффоф тарзда кўриниш бериб турарди. Аммо энг пастки қавати бундан мустасно, эшик ёпилганда ҳеч нарса кўринмайди. Энг юқоридаги қавати – энг тўнғич фарзандга, ундан пастдаги иккинчига, кейингиси учинчига, йўғ-е... нимагадир шу ерда чалкашлик рўй берган. Учинчи қавати – тўртинчи фарзандга, тўртинчи қавати эса бешинчи фарзандга ва ниҳоят энг пастки қават учинчи фарзанд – Ўлмасга тегишли эди. Бу тартибни ким ва қачон, нимага асосланиб тузганини ҳеч ким билмайди. Ўзлари ҳам шу пайтгача ўйлаб, қизиқиб кўришмаган. Аянчлиси, бу ҳолатни қандай бўлса шундайлигича, табиий қабул қилинганлигида эди. Онаси ҳар дам олиш куни хоналарни ва шкафни тартибга келтиришни талаб қиларди. Бу аслида унчалик оғир иш эмас-у, лекин улар учун негадир ўлгудек қийин, ўта зерикарли ҳисобланарди.

Эшмат катта ўғил бўлгани учун ундан талаб қилинадиган ишлар ҳам анчагина – эна-бола сигир, беш-олти қўй ва товукларга қараши керак... ҳовлидаги экин-тикинга ҳам вақт-бемаҳал ёрдамлашиш, пиёз ўташ, сув қўйиш, ўт ўриш ҳам унинг гарданида.

Ёз чилласи ҳаво қизигандан-қизиса-да, соя-салқинда нафас

ростлаш, дам олиш, ҳатто ариқ бўйларида роҳатланиш мумкин. Нима бўлди-ю, Эшмат “Робинзо Крузо”ни қайта ўқимоқчи бўлиб кидирди. Не кўз билан кўрсинки, унга тегишли шкаф бўлмаснинг ағдар-тўнтар қилинган, эсталиклар дафтари йиртилган эди. Бир зумда барча хотиралари йўқ қилингандай бўлди. Ёзги таътилда эмасми, ўн-ўн беш кундан бери шкафга қарагани йўқ. Шу кунларда опаси ёки ҳеч қайси укаси билан жикқамушт бўлгани йўқ. Демак, бунга камида бир ҳафта, ўн кун бўлган деб ўйлади у. Охирги марта қайси бири билан гап талашганини-ю, уларда дафтарни йиртишга арзугулик сабабни эслай олмади. Кайфияти тушиб, асбийлаша бошлади. Бир кун кенжа укаси опаси билан гап талашиб қолганда, кенжатоё оёғи остига стул қўйиб, шкафнинг энг юқори бўлинмасини ағдар-тўнтар қилиб ташлаганди. Энг кичиги шундай қилгандан кейин, бу ишни ҳаммадан гумон қилиш мумкин. У Ўлмас қилган бўлиши мумкин, деб ўйлади. Шу тобда унинг ҳам шкафани ағдар-тўнтар қилиб ташлашни хоҳларди. Аммо Ўлмаснинг нарсалари шундоқ ҳам ивирсиб ётибди –эски-туски китоб-дафтарилар, бузуқ радио, ҳатто велосипеднинг эҳтиёт қисмиларими-е, ҳаммаси бор. Баъзан онаси бозордан тансиқроқ егулик олиб келиб, болаларга тақсимлаб берганда, Ўлмас шуни ҳам бўлмасига яшириб, ҳамманики тамом бўлгандан кейин, кўз-кўз қилиб ейди.

Севимли китоб ҳам бир ёқда қолди. Хаёллар ҳар томонга сочилиб кетди. Кўнглида бир ғашлик пайдо бўлганини сезди. Йўқ, пайдо бўлгани йўқ, у анчадан буён буни ҳис этиб яшайди. Негадир ҳозир бир ғимирлаб қўйди. Бу ҳол авваллари ҳам бўлган, бу қандайдир нохушлиқдан дарак эди.

\* \* \*

Ҳар куни шу аҳвол. Кечга томон оғилхонада юмуш кўпайиб кетади. Мол, қўй, товукларга қараш, яна бошқа югур-югурлар. Иш тиғиз пайтда Ўлмас жиғибийрон бўлиб Эшматнинг ёнига келди-да:

- Мени велигимга ким тегинди, – деди захарлик билан.
- Билмадим, – деди акаси бош кўтармай.
- Сендан бошқа ҳеч ким бу ишни қилмайди, қанотини қара эгворибсан.

– Велиг-пелигингни билмайман, бор жўна, ишингни қил!  
– Кеча сени шкафингни кимдир титган, сен эса буни мендан кўриб, аламингни велигимдан олгансан. Тўғрими, тан ол, тўғрими?

– Менга қара, бор жўна, жаҳлимни чиқарма!

– Ҳали шунақами? Зўрмисан, уришасанми, уришасанми?... Энди ўзингдан кўр!

Ўлмас велосипедини бир четга суяб, кинолардаги кун-фу-чиларга ўхшаб, қўлларини ҳар томонга айлантириб, беўхшов овоз чиқара бошлади.

– О-в-у..у... аж.. аж-а-а-а...

Бир-икки ойдан бери Ўлмас иккита-учта оғайнилари билан ўзларича тўпланишиб, карате билан шуғулланиб юрарди. Ҳозир Эшмат шуни эслаб, мийиғида кулди-да, – Ростдан уришмоқчимисан? – деди.

– Ҳа, кучинг етадими? – деди укаси ҳамон қилиқ кўрсатиб. Негадир унинг ҳаракатлари ўзига ярашмасди.

– Юр, ҳовлининг этагига ўтамиз, – деди ниҳоят Эшмат боши билан имо қилиб.

– Бўлди, гап йўқ, кетдикми? – деди Ўлмас худди шуни кутиб тургандек. Ҳовли этагига етганда Ўлмас яна ўша беўхшов луқмалар қилиб, товуш чиқариб сакрай бошлади. “О-в-у..у... аж.. аж-а-а-а...”

Эшмат нари-бери қилиб ўтирмади. Меҳнатда пишган чайир қўллари билан шартта ёқасидан олди-да, оёғига келиштириб бир тепганди. Ўлмас шилқ этиб йиқилди. Акаси чап қўли билан муштимзўрнинг бўйнидан бўғиб, чап тиззаси билан кўкрагидан босди. Ўлмас жон бераётган товукқа ўхшаб питирлар, шунда ҳам тилига эрк бериб, ҳар балолар деб алжирарди. Шунда Эшмат бор кучини ўнг қўлига йиғиб, аммо негадир ярим куч билан унинг башарасига бир туширди-ю, укасини қўйиб юборди. Ўлмас вой-войлаб қўли билан юзларини беркитганча ўкириб йиғлаб, уй томонга кета бошлади. “Яхши бўлди-да, қайтиб сакрамайдиган бўлди”, деди акаси ичида.

Эшматнинг кўнгли бирдан бўм-бўш бўлиб қолди. Аммо бу узоққа чўзилмади, тагин қандайдир ғашлик чулғади. Бу эртага отасидан ейдиган калтакнинг ташвиши эди.

\* \* \*

Ёз кунлари. Ярим тун, юлдуз тўла осмонда ой сузади. Майин шамол, чигирткаларнинг чириллаши тинмайди. Ҳамма-ҳаммаси ғоятда гўзал, аммо...

Одатларига кўра, баҳордан то кузгача эркаклар, ташқаридаги сим каравотларга ҳобгоҳни кўчиришарди. Эшмат ухлаб ётган Ўлмаснинг ёнига секин келиб, унинг юзига қаради, ойнанинг ёруғида кўзининг таги кўкариб, қонталаш бўлиб қолганлиги билинар-билимас сезиларди. Яна ваҳима босди.

Эртаси кечгача ҳеч кимга ҳеч нарса бўлмагандай ҳамма ўзи билан ўзи овора бўлиб юрди. Эшмат “Наҳотки Ўлмас ҳеч кимга, ҳеч нима айтмаган бўлса,” деб ҳайратланди...

Ота-онаси турадиган уйнинг даҳлизда стол-стул, музлатгич ва нон сақлайдиган сандикка ўхшаш бир яшиқ бўларди. Томоша кечки томон айнан ўша даҳлизда Отаси ишдан қайтгач, яшин тезлигида рўй берди. – Отаси Эшматдан нима бўлгани, айб кимдан ўтгани, ким ҳақ, ким ноҳақ деб суриштириб ўтирмади. Уйга қамаб, “қизпрушни боласи” дея сўкинганча, ура бошлади. Эшмат “Ота, отажон, жон отажон” деб йиғлашдан, такрорлашдан тўхтамасди. Хона тор бўлгани учун қочиб қутилишнинг ҳам иложи топилмасди, зарбалардан бири боланинг кўкрагига тегди. У яшиқнинг устига орқаси билан йиқилиб қолди. Шундан сўнг калтаклаш тўхтади. Аммо Эшматнинг инграши тинмасди. Отасининг “Ўчир овозингни” деган бақирғидан сўнг, у унсиз йиғлай бошлади.

Отаси ташқарига чиқиб, Ўлмасга:

– Сен ҳам каттани катта деб иззатингни билгин – деб танбех бериб қўйди, холос.

Эшмат насибага ярашасини олволиб, ташқарига чиқди, ҳали билинмаган эканми, бели нимагадир ачишиб оғрирди. Кейин “отажонлаб” йиғлаганини эслаб баттароқ эзилди.

“Нимага Отажон дедим, ота ҳам шунақа бўладими? Сўраб-суриштирмайдими мундоқ? Кимдан ўтди, нимадан бошланди, ким айбдор? Ҳе-йўқ, бе йўқ калтаклагани-калтаклаган”, деб ичида нолиди. У одатда отасидан таёқ еганда иштонини хўллаб қўяр ва калтак баттар авжига чиқарди. Бу сафар ҳартугур иштонини хўлламагани

учун ўзини катта бўлиб қолгандай ҳис этди. Янаги сафар калтак еганда отажонлашни ҳам бас қилишим керак, деди ўзига ўзи. Бирок белидаги ачишиш тарқамади.

“Бу дунёдаги энг бахтсиз бола иккита бўлса, бири менман, агар битта бўлса, ўша биттаси ҳам ўзим”. У худди ўзини ўғайдай ҳис қилди. Қайтага ўғай бўлганида бунчалик эзилиб юрмасмиди? Бегона ота, бегона она, ака-ука йўқ, кимдан, нимадан хафа бўласан, бегона бегона-да деб қўл силтаб кетаверасан”, ўйлади у. Унинг ҳаётида қувончли кунлар ҳам, ташвишли кунлар ҳам кўп бўлган, лекин унинг назарида, азоблиси кўпроқдек туюлди. Яна беихтиёр икки-уч ой олдинги бузоқ воқеасини эслади. Ўшанда бузоқ арқонидан бўшалиб кетиб, сигирни эмиб қўйган, устига-устак ҳовлидаги экин-тикинлар пайхон бўлган эди.

\* \* \*

– Доим қўлинг учуида иш қиласан, курмак бойлашни биласанми ўзи? – ўшқирди отаси.

– Ҳм... – деди минғирлаб Эшмат.

– Қани бойла-чи.

Эшмат бузоқни боғлай бошлаган эди. “Ундай эмас”, – деди отаси боланинг юзига тарсаки уриб. Боланинг кўзидан дувиллаб тўкилаётган ёшлар отасининг курмак усулида боғлашни кўришга ҳалакит берар, уларни артиб улгуролмасди.

– Қара, аввал чап қўлинг билан арқоннинг бир учини қайириб ушлайсан, кейин ўнги билан бир айлантриб, нарги учуни чап қўлингга оласан, чапдагини эса ўнгига олиб тортасан, кўрдингми?

У ҳеч нимани кўра олмаганлиги сабабли яна ўзи билган эски усулда боғлай бошлаган эди.

– Унақа эмас, кўрмисан? – деди-да, ўғлининг юзига яхшилаб туширди.

Эшмат иштонини ҳўллаб қўйди. Шунгами, бошқа сабабданми отаси тутоқиб кетди, бирин-кетин зарбалар ёғдирди. Роса таъзирини еганди ўшанда.

Эшматни назарида ўшанда ҳам ноҳақ калтакланганди. Айби йўқ эмас, бор албатта, лекин иш тақсимлашда адолатсизлик қилинган

эди. “Нима учун ҳамма ишни фақат мен қилишим керак. Укаларим ҳам бор-ку, нега улар ҳеч бир иш қилишмайди. Ахир мен етти ёшимдан мол-ҳолга мустақил равишда қараб келаяпман-ку, нега ўн ёшли укаси Ўлмас ҳозиргача қарашмайди. Мактабга боради-келади. Кўчада дайдийди. Ҳеч бўлмаса товукларга қараганда ҳам Эшматга озроқ ёрдам бўлади. Йўқ бундай қилишмайди, чунки битта етим, ўғай Эшмат деган қули бор. Тамом-вассалом. Бузоқ бўшалиб, сигирни эмиб қўйибди. Хўш, нима бўпти? “Осмон узилиб ерга тушдимиз?” Буларга мол керак, бузоқ керак, сут керак, помидорлар-у, унинг жўягига экилган бачки ҳам керак...

Аммо.. зинҳор ва зинҳор Эшмат керак эмас. Фарзанд керак эмас”, хаёлидан ўтказди бола.

\* \* \*

Ҳар бир тонг ёришиб келса-да, ҳар доим ҳам ёруғлик олиб келавермас экан. “Инсон яхшилиқни тез унутади, аммо ёмонлиқни ҳеч қачон унутмайди”, деган ақида тўғри шекилли, ҳар ҳолда у авваллари турли сабаблар билан бир йилда бир марта яхшигина калтакланар эди. Бу йил эса иккинчи марта худди шундай калтак еганини эслаб, ичи зил кетди. Кўз олди қоронғилашиб, юраги сиқилиб, бўғзига нимадир тикилгандай бўлди. Ҳовли этагидаги тераклар остида ўралашиб ниманидир излар, лекин нима эканлигини ўзи ҳам билмасди. Ҳавони димлиги баттар нафасини қисаётгандек бўлди. Алам қиладигани қўнғлидаги ғашлик тарк этмаётган эди. Олдинлари бундай дилхунликдан сўнг бирор ҳодиса юз берар, ўша қўнғилсизликдан кейин тўлғоқдан қутилган хотиндек бўм-бўш бўлиб қолар эди. Бу сафар эса аксинча, ғубор тарқалмай қайтага ғашлик, тугун оғирлашиб, катталлашиб бораётганлигини ҳис этди.

“Нега ҳамиша мен айбдор бўлишим керак. Нега? Нима учун? Қачонгача? “Бундай отам бўлганидан, етим бўлганим яхши эмасми?” деб юборди Эшмат беихтирёр

Биллур осмон бир чайқалди-да, бирдан гумбурлаб йирик-йирик ёмғир томчилай бошлади. Қўни-қўшни, хотин-ҳалаж шоша-пиша дордаги кийимларни йиғиштирар ва ҳамма ўзини панага ура бошлади.

Эшматга гўё энди барибирдек, қоққан қозикдай тураверди.

Сочлари, юзлари, елкаларига ёғаётган ёмғир илиқ эди. Сочлари, уст-бошидан баданига сизаётган ёгин алланечук ёқимлидай. Бир ёқда куёш, бир ёқда ёмғир, аммо бу кўпга чўзилмади. Биров буни “бўри болалади” деса, бошқаси “Бу шира-ку” дерди. Эшмат “Нима бўлса бўлавермайдими?” дея оғир хаёлларга чўмди.

Ёмғир тингач, камалак кўринди. Ҳамма болалар қий-чув қилишиб томоша қилишар, сакрашар, ўйнашар, бундан уларнинг ота-оналари ҳам завқланишарди. Бироқ бу Эшматнинг ғашлик чўккан кўнглини кўтаролмади.

\* \* \*

Ёз чилласи. Айни пешин маҳали. Қилт этган шамол йўқ. Кишини лоҳас қилади. Кўпинча қишлоқ одамлари бу вақтда соя-салкин уйда дам олишади. Табиийки, Эшматларникида ҳам шундай. Опаси ярим чақиримдан олиб келган сувини аввал ерга қўйди-да:

– велосипедини яна жой қуригандай шу ерга қўйибди, – деб уни еталаб бориб узум сўкичаги устунига суяб қўйганди, қаноти устунга тегиб қийшайиб қолди. Бу ўша Ўлмаснинг велосипеди эди.

Эшмат буни кузатиб туриб, ўйланиб қолди. Опасининг дам олишга кириб кетишини кутди. Шундан сўнг Эшмат Ўлмаснинг велосипедини олиб кўчага чиқди, ўртоғи Йўлдошникига борди. У ҳам велосипедини олиб чиқди. Чўмилишга кетишди. Уларнинг қишлоғи Қумқишлоқ деб аталади. Улар куёшчиқар томонга йўл олишди. У ёқда катта ариқ бор. Икки қирғоғи йўл, ўнг томонида катта дарахтлар бор, чапида эса йўқ, шу сабабли ўтган машина, тракторлар йўлнинг тупроғини худди ундек майин ҳолга келтирган. Эшмат бир калла ташлаб ариқнинг уёғига чиқди-да, иссиқ тупроққа бағрини бериб чўзилди.

– Оҳ-о, мазза, – деди.

Орқасидан Йўлдош ҳам ўзини сувга отди, сувдан чиқиб ўртоғ ёнига келди-да:

– Ие, нима бўлди? –дея сўради Эшматнинг белидаги кечаги кашқага ишора қилиб. Бу ўша отасидан еган калтакнинг асорати эди. Унинг бўғзига нимадир тикилди.



– А... кеча... оғилхонада тойиб кетувдим, – деди ва шарт ўрнидан туриб, бир калла ташлаб ариқнинг уёғидан чикди. Апил-тапил кийиниб, йўлга тушди. Йўлдош ҳой-ҳойлаганича қолаверди.

Эшмат ҳамма нарсага чидаши мумкин, аммо хўрликка эмас. Нега бунчалик сиқилаяпман, ахир бари ўтди-кетди-ку, балким Йўлдошнинг дадаси чет элга хизмат сафарига бориб, қайтишда болалари учун копток олиб келганлиги учудир. Ўшанда, “Нега мен ҳам шу оилада туғилмаганман”, деб анчагача афсусланиб юрганди. Шунга бўлса керак, Йўлдошнинг гапи жуда оғир ботди. У айни пайтда ҳеч кимни кўргиси, эшитгиси келмасди. Фақат телбаларча велосипедни учирай экан, минг бир хаёл кўчасига кириб чикди. Уни бемаъни жавобсиз саволлар қийнади.

У велосипедда кунботар томонга қараб елиб борарди. Баданидан томчилаётгани терми ёки сувми? Билолмади. Юзига, кўксига муздек шабада урилса-да, бадани чўғдек қизирди.

У анча вақтдан кейин сал ўзига келиб, атрофга қараганда бутунлай бошқача манзарани кўрди. Бегона далалар, йўллар, зовури қазилган дўнгликлар. Ўтлаб юрган мол-қўйлар ҳам нотаниш. Бу “Бўстон” қишлоғининг йўллари эди. Эшмат шу тобда жуда чарчаганини, уйга қайтиши зарурлигини, бундан ҳам оғирроғи кўксигаги ғашлик тобора ғужмаклашиб бораётганини ҳис этди.

Уйга етиб келганда унга ҳеч ким рўбарў келмади. Велосипедни тўғри бориб сўкичакни устунига суяб қўйди. Аммо яхши ўрнашмаган эканми, сидирилиб устунга тиралиб қолди, қаноти қийшайди. Эшмат уни кўрса-да, бепарво ўз ишига йўналди.

\* \* \*

Эшмат шу кунларда анча ўзини олдириб қўйди. Буни онаси сезиб, отасига бир нималар деган шекилли, Эшматни оромгоҳга юборишди.

Бу оддий қишлоқ оромгоҳи бўлса-да, дам олиш, кўнгилочар ўйинлар яхши ташкил этилган. Уч маҳал овқат, ўйин кулги, яна нима керак. Эшмат келган кунининг эртасига футбол ўйнаб сал чалғигандек бўлди. Аммо бу ҳам кўпга чўзилмади. Яна ўша мавҳум

ғашлик кўнглини эгаллади. Оромгоҳга келганининг тўртинчи куни яқшанбага тўғри келди. Раҳбарлар кўринмас, катта тарбиячи ва ёрдамчи тарбиячилар қолган эди. Кун анча эркин ўтар, болалар қий-чув қилишар, анҳордан чиқмай роса яйрашарди. Дам олиш соатидан сўнг гуруҳларга бўлиниб яна қизиқарли ўйинлар бошланди. Эшмат эса шунчаки томошабин бўлиб турди, холос. Гуруҳдошларидан бири келиб, уни дарвоза томонда ёрдамчи тарбиячи чақираётганини айтди.

Тарбиячиси ёнига чақириб, нарсаларини йиғиштиришини, уни олиб кетгани амакиси келганини айтди. Бола ҳайрон бўлди. Унингча жавоб беришдан олдин қандайдир расмий қоғозлар тўлдирилиши, директорми, бошлиқми, кимдир рухсат бериши лозим эди. Бугун дам олиш куни, катталар йўқ бўлса, ёрдамчи тарбиячи қандай қилиб ўзича жавоб бериши мумкин.

Усти-бошини йиғиштириб жомадонига жойлаб, тарбиячи билан амакиси гаплашиб турган жойга борди. Кўришди, гаплашди, аммо ҳеч нарса англай олмади. Тарбиячи: – Бўпти, сен боравер, мен ўзим раҳбарларга тушунтириб айтаман, – деди.

Эшмат амакиси билан аввалдан яхши келишмайди. Ундан бир гап олиш амри маҳол, шунинг учун тарбиячига қараб: – Тинчликми, нима гап экан? – деб сўради. – Сен боравер, хавотир олма, раҳбарларга ўзим тушунтираман, – деди яна тарбиячи кўзлари олиб қочиб.

“Кеча бир бола икки соат йўқ бўлиб қолганда ҳамма оёққа турган, роса тўполон бўлган эди. Бугун эса ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ менга бутунлай жавоб бериб юборяптими? Тинчлик бўлсин ишқилиб”, ўйлади у.

Машина икки-уч уй бериқоқда тўхтади. Эшмат машинадан тушиши билан йўлнинг икки четида узун ёғочларнинг устига кўрпача ташлаб ўтирган маҳалладошларини кўрди. Уларнинг бу ҳолати қалдирғочларнинг симёғочларга тизилиб ўтиришини эслатарди. Бола гангиб қолди. Кўрқибгина амакиси ортидан эргашди.

Эшмат ҳовлига кирганда таниган-танимаган одамлар ҳар томонда юришар, амакиси уни опаси турган уйга олиб кирди.

Эшмат опасининг йиғидан кўзлари шишиб кетганини кўрди.

– Нима бўлди, опа тинчликми, – йиғи аралаш сўради укаси.

– Келдингми? Ке, уагинам, – деб Эшматнинг бошини қўллари орасига олди-да, худди кайвони аёллардек, пешонасидан ўпди, кўзларида шашқатор ёшлар оқди, Эшмат ҳам кўшилиб йиғлади.

– Биз ҳам билмаймиз, отам аварияга учрабди, ҳозир касалхонада эмиш, аҳволи оғир дейишяпти.

– Ойим қанилар?

– Нариги уйда ўзларидан кетиб қолдилар, холам қараяптилар, бир оздан сўнг сени ўзим олиб кираман, хўпми? – деди опаси.

– Хўп, хўп деяпман-ку, – йиғлаб жавоб берди ука.

– Бошқа кўйлагинг борми? – сўради опаси.

– Қанақа кўйлак?

– Устингдаги қизил экан. Кўкми, қорасими, борми?

– Нега?

– Шундай қилиш керак. Йўкса, одамлар гапиради.

Эшмат сумкаларини титкилай бошлади.

– Кўк кўйлагим йўқ, оқ-қора катак бўладими? –деб йиғламсираб сўради.

– Бошқаси бўлмаса, майли, ўшани қия қол,– деди опаси.

Опаси ўзидан бор-йўғи икки ёш катта бўлса-да, худди катталардек, худди момолардек ўзини тутишини, юпатишини кўриб ҳайрон қолди. Умуман бу нарсаларни қаердан, қачон, кимдан ўрганган, онаси яримжон бўлганлиги учун ҳам уй юмушлари опасининг зиммасида эканини эслади. Ўша куни яна бир нарсани тушунди: у хамиша ўзини хўрланган, камситилган деб ҳисоблар эди. Аммо шу тобда опасига ўзидан кўра минг чандон қийинроқ бўлганлигини ҳис этди. Эшматнинг бошидан ўтганлари азоб бўлса, аллақачон опаси ўлиб кетиши керак эди-ку. Нега унда яшаб юрибди? Қолаверса, опаси бирор марта ҳаётдан, на отаси, на онасидан нолиганини эслай олмади. Қачондан бери қуюқ тумандек, кўнглида туриб қолган ғашлик йўқолганди. Бу ғашлик қачон, қаерда йўқолганлигини эслаёлмади. Энди уни кўнгли ҳеч нарсани сезмаётгандек, бўм-бўш бўлиб қолганди. Бу яхшиликками ёки...

Ташқарига чикди. Айвондаги шкафни эшиклари қия очилганини кўрди. Ёпиб кўйиш учун яқинлашар экан, шкафдан қандайдир бадбўй хид келарди. Эшмат дарров ўзича тушунди – Ўлмас яна бўлар-бўлмас

нарсаларни шкафига солган бўлса керак, дея ўйлади. Мана оқибати, шу пайтда, қандай қилиб тозалаш, тартибга келтириш мумкин. Ҳовлига ҳамма кириб-чиқиб турган бўлса, қариндош-уруғ, маҳалла-қўй нима деб ўйлайди. “Қани энди ер ёрилса-ю, ерга кириб кетсанг”, кўнглидан ўтказди Эшмат. Шу тобда унинг чап кўксига нимадир қаттиқ санчилди. Авваллари кўнглини қандайдир ғашлик қопларди. Бу эса аниқ оғриқ, санчик эди. Унинг митти юраги санчаётган эди.

GUL AND ZIYO

*Story*

*(Translated from the Uzbek by Shukhrat Sattorov)*

Distances are from west till east... from earth to the sky... from kind till love... from sorrow till joy... from coupling till separation... from darkness till light... from straw till flower... from captivity till freedom... from life to death... distances are infinite, boundless...

\*\*\*

The seconds: one, two, three and four...

\*\*\*

A broad, beautiful street... Both sides are full of tall plane trees. It was early morning and there were only they... They should be noticed each other. Both of them were familiar with these feelings which trembled them. Ziyo was coming to Gul. Gul was stepping toward Ziyo.

Plane tree lives stately. It does not incline purposeless like weeping willow. The wind plucked a leaf of one of the plane trees unexpectedly from its haft. About fifteen meters it shook. At that moment it hugs the seconds. Then it was up in the air. It separated their bosom. There was a green leaf that was ten inches between them. It was the nearest distance of their hearts... At last the eyes found each other.

\*\*\*

The seconds: twenty seven, twenty eight, twenty nine and thirty...

\*\*\*

At last our sights found each other. Your loving and delicate aroma stole my mind. Everything went dark before my eyes. Then you asked: "Is there justice in the world?" Why did you ask it? You were lots of other questions like: "How can the man live without his love?" or "Can long separation separate couples?", "Is there forever love?", "Where is the beginning and the end of the love?" or "Does coupling the beginning or the end of the love?" But you asked only that question: "Is there justice in the world?" As if entire the world is opposite to us or as if the is no justice in the world.

\* \* \*

When I met you the first time I felt some ties between us. As well I was aware of an invisible distance that was separating us. I did not know what it was. Were the other nation's girls unfortunate lack of sweet-scented hairs or curved eyebrows like yours? Not! Or was it impossible to meet another charm girl like you? Not! But my heart and its kind tied me to you. You also were not indifferent to me.

If the people of the world were asked about religion, most of them would say that they prefer praying to god. But most of them do so as not obeying to the rules of their religion. They only show their faith. However most of the people that I met were so. There was another group that rejects god. What a frightful claim!

You were indifferent from him - your Jewish father. You were not confessing any religion. But you used to say: "There is Creator, God!" You were saying it softly. Maybe it was the reason that kept me near to you. It astonished me. Maybe there are lots of clever and charm girls in other nation. I have ever noticed or met them. Maybe that is why I counted you as a special girl. Maybe that is why I have never thought any other girl worthy of me...

My faith teaches me that men should always lead women and the woman made of the left rib of the Adam. That is why women are considered weak. I have to answer to your question.

First of all, justice is the truth. Usually we see and hold pencil, pen or books. We cannot see soul, love and truth. But we feel them. There are concrete and abstract things. But the truth is not abstract. Truth may incline but does not break. It may smash into smithereens. The life is consisted of little pieces like electrons and protons. How can we have doubts about the uniting of truth as a strong force?

Truth looks like to invisible rays that the bomb produces. Its speed is equal to the light's. It can punch out ten meters concrete. It can burn any block. It can destroy the world in seconds.

The only way of knowing the truth is watching a pencil. There is graphite in the center of it. This graphite may stop the rays of the bomb. It needs writing, writing on a white paper with a black pencil. Then it became a book. It needs the time, of course. Yes, dear, it needs time! Time is the

mother of the truth.

\* \* \*

The seconds: thirty one, thirty two, thirty three...

\* \* \*

Before I had time to collect my opinions you questioned me again: “Why we...” You were right. If there is love in this world why are we wandering? This remark is to the point: “Why are we...”

It seems to me that those times we were young and inexperienced. But my love against you is still transparent like those times. Actually meeting so beautiful girl like you in London was an unexpected event.

Both of us were aware that we would face the sorrowful difficulties of feelings that born between us. In front of you I was like a prayer that inclines before goddess. I thought it like a material difference. I believed that when this indentation repaired we would be equal.

One of the parties of the university a magnate of the world visited. He was tall, imposing man with a smooth hair. As gazing his eagle sight to others he was grinning. After the party, teachers and students were in a hurry to handshaking with the guest. It was honor to stand side by side in the picture. After knowing that he was your father I was watching him from far away. My legs were trembling.

Then the distances became more longer. I began to see you in my dreams. One day, when I had nothing to eat and to spend I went to the university on foot.

You noticed it. You gave me a book as saying: “This is one of my lovely books. Read it.” I showed my gratitude. When I reached my room I looked through the book. There were five hundreds sterling. I had not told anyone about my situation. But you knew it. Maybe it leaked out in your dreams. After long time I hardly returned your belongings through one of my lovely books.

The life was continuing so. I have enjoyment neither in eating nor sleeping. When I was late for a lesson the first time you expressed your feelings openly. “At last you came! Thanks to god!” you said it softly. I also could not shut my mouth. “Thanks that you are here!” I said involuntarily. That day I felt bad. Maybe I had lost my mind because of the truth. A week I could not get up. I could not go to your birthday. I

consulted a doctor, took psychological advices. But I did not find cure. They treated me like a mad. I felt annoyance. As soon as I felt better I hastened to you. It is never too late to congratulate. I gave you my gift. I asked you not to tell about my feelings to others in order that first we should make a clear-cut decision...

\* \* \*

Before, I was thinking about you day and night. Now after the “approaching” we were thrown more far. Maybe approaching means to drift apart. What kind of force was it? Is it useful or danger? I began to study religion, philosophy, astrology, chemistry, history and other sciences for find out the answer of those questions. I learnt several languages. In order to study an event first we should study self and the universe. It was my childhood habit to clear everything that I interested in.

When I busied myself with such issues your father invited me to his office. It was decorated artistically. A globe that was as high as a man drew my attention. The cupboard that in the left was full of books. He seemed courteous man. Maybe that is why he lost his grandeur. He laid down lots of conditions in front of me. Then he was going to agree to the wedding. The first term – I had to accept his religion. Then I would be able to be his partner.

The man that once troubled me seemed very weak. His words were unsuitable. I was between two fires. A power made me to reject his invitation. I refused the most important wish – you. I did not want to achieve you by that way. I was learning the essence of the event that was happening with us. I needed to do so. Then I would be able to clear other things. Those times I dropped my studies. The life showed disregard to me. I was ill with skin diseases. I met many specialists. Then I tired of conflicting views. The only similarity that they told was sorrow. Sorrow was overcoming me. As forgetting the ill I was busy with science. In the result I announced many scientific ideas like “The essence center of aim”, “The splitting of time in distances”, “The splitting of distances in time”. All of my opinions made disturbances in science. “The Sky Sent Media Group” signed a long time contract with me.

I was free from economical problems. I could go anywhere that I wished. The doors of the world were open to me. But I heard news about



my mother's sick.

She was living lonely. She was saying about the benevolences of the neighbors in her letters. She was saying that if I return and marry to an agile girl she would be the happiest woman of the world. She was wishing to live together. Again I was between fires. I consider that in this world only mother has the right to be happy. I agreed to the wedding. That time I was watching you through my dreams. You were the mother of children. After the wedding we went to Venice for our honeymoon. After the honeymoon I stayed there and continued my scientific researches.

One day the chairman of the company wished to see me. I went to him. He said that a tribe was found in the Amazonia and if I agree he was going to send me there. I accepted the invitation. I sent my wife to my mother. I became one of the members of the expedition.

When the expedition reached the place of the new tribe I got a letter from my wife. My mother was in a bad condition. At the time when travelling the world in a day was possible, I reached my home in week. Then I cried from my heart. I did so not to send him to the last address. I did so because I could not have time for asking her a question: "Have you been the happiest woman of the world?"

In order to be free from that dumbness I began to travel through the world. I met many people, saw many nations, learnt many traditions and religions, wrote countless articles. "The astrology and the human being", "The solid point of body and spirit" and other scientific research works were my achievement. The company received a profit from those scientific projects.

At the present I am working on "The regularity of norm of point" – the conclusion of my all scientific researches. This is about the only aim of human in life – searching for happiness. Human being lives as not satisfying as noticing some indentation in his life. Some men tie it with wealth. Wealth is the key of happiness for them. Others tie it with parents, child or lover. Those who have got all of these are still living lonely. There is always emptiness in the heart of human being. This is the sign of unhappiness. It seems some kind of curse. Some people say that they were happy once. It means they never be happy.

Any wealth, parents or honor or relatives are not the key of the

happiness in this world. The theory of my researches is that when consciousness and soul unite in a path, in same trajectory then human realize himself and the universe. Then human comes out of his shell and be able to show unusual opportunities. Then human being is able to reflect clear deliberation about life. Otherwise human being does not get the real point. “The regularity of norm of point” belongs to all like the regularity of Newton’s. Those who understand my research think that every man has right for becoming happy.

I should continue my researches in order to put it into practice. The life is continuing to astonish me. I got rid of skin diseases. I met the physicians that have foretold the terrible results of my illness. They admired. They interested in my way of overcoming the sickness. I said that I had forgotten the illness and busied with science. They did not believe. They asked me where I have been and what did I eat. But I had not time to tell it. I had more important issues.

There is a quote “A man bears in 40 years”. This year I met my fortieth birthday. Maybe this year I will be aware of other secrets of the universe. Then I will be able to give a useful and argued answer to you.

I have been to many peaceful countries. Now by the wish of the fortune I had to be in battlefields. The life is full of accidents. I have come here for a short time. You have come here for an international exhibition. We met by chance... it was a great surprise.

My dear, I did not want to meet you under pretence of my flight. Forgive me for doing that. I had to go. Next time when we meet in a country of the world I will ask a question. Then you will search for the answer.

\*\*\*

Eye water dropped. A poem that was read once was remembered.

*The sea of the sky is waving slowly,*

*The stars are splashing on my face.*

*I wish to save your sight by my eyes,*

*As feeling your breath in my sigh.*

*I got, the winner is my love,*

*I knew who is watching in silent.*

*Look through my eyes, as placing  
In my heart, my god!*

\* \* \*

The seconds: thirty five, thirty six, thirty seven...

\* \* \*

It was the last meeting of Gul and Ziyo. They were under the seven skies – in the world of the god that was made in seven days.

\* \* \*

The rays that were dispersing from their heart made the green leaf brown. The wind blew out as fondling it. Seven minutes before it was a green leaf. Now it turned into fall. It was bruising under feet. It fulfilled its mission perfectly in this world.